

UNIVERZITET U BEOGRADIU I UNIVERZITET U KRAGUJEVCU

**PROGRAM GEOGRAFIJE I RAZVOJ INTERKULTURALNIH KOMPETENCIJA
UČENIKA**

Master rad

Master akademske studije iz oblasti obrazovnih politika

mentor:

doc. dr Danijela Petrović

kandidat:

Nataša Birovljev

broj indeksa OP 11-6

članovi komisije:

doc. dr Ljiljana Živković

prof. dr Vera Spasenović

prof. dr Sunčica Macura-Milovanović

Beograd, 2014.

Sadržaj	2
Uvod	4
1. Pojam kurikuluma, definicije i vrste kurikuluma	5
2. Osnovne karakteristike obrazovnih sistem Srbije, Italije, Finske i Austrije	7
2.1. Obrazovni sistem Srbije	8
2.2. Obrazovni sistem Italije	9
2.3. Obrazovni sistem Finske	11
2.4. Obrazovni sistem Austrije	13
2.5. Komparativni prikaz pojedinih karakteristika obrazovnih sistema Italije, Finske, Austrije i Srbije	16
3. Geografski kurikulum u Italiji, Finskoj, Austriji i Srbiji	17
3.1. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju - Italija	18
3.2. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju - Italija	19
3.3. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju - Finska	20
3.4. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju - Finska	21
3.5. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju-Austrija	25
3.6. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju Austrija	26
3.7. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju-Srbija	28
3.8. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju-Srbija	29
3.9. Komparativni prikaz geografskog kurikuluma u Italiji, Finskoj, Austriji i Srbiji	32
4. Interkulturalno obrazovanje	36
4.1. Uloga i ciljevi interkulturalnog obrazovanja	36
4.2. Međunarodne smernice za interkulturalno obrazovanje	38
4.3. Zašto je potrebno interkulturalno obrazovanje?	38
4.4. Interkulturalne kompetencije	40
5. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Italije, Finske, Austrije i Srbije	42
5.1. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Italije	42
5.2. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Finske	43
5.3. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Austrije	45
5.4. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije u Srbiji	46

5.4.1. Interkulturalni ciljevi i zadaci u programima geografije u osnovnom obrazovanju u Srbiji	46
5.4.2. Interkulturalni ciljevi i zadaci u programima geografije u srednjem obrazovanju u Srbiji	48
5.5. Komparativni prikaz interkulturalnih sadržaja u programima geografije Italije, Finske, Austrije i Srbije	49
6. Preporuke za unapređenje kurikuluma geografije u Srbiji	52
6.1. Preporuke za izmenu ciljeva i programskih sadržaja u nastavnim programima geografije	54
6.2. Preporuke za unapređenje školskog programa	56
6.3. Preporuka za unapređenje kompetencija nastavnika	59
7. Zaključna razmatranja	61
8. Literatura	63

Uvod

Život u savremenom društvu podložnom globalizaciji zahteva stalne promene na svim nivoima: u nauci, tehnološkom razvoju, ekonomiji i svakako obrazovanju. Zadatak savremenog, demokratskog sistema obrazovanja je da omogući kvalitetno i pravedno obrazovanje za sve njegove članove. Proces vaspitanja i obrazovanja predstavlja ključni elemenat svakog društva i upravo u procesu vaspitno-obrazovnog rada treba potaknuti učenike da shvate, da prihvate i da deluju kako bi zaživelo više pravde, jednakosti, slobode, dostojanstva, prava, tolerancije, mira i demokratije. To je pozitivno vaspitanje koje može da unapredi i druge izbore (Budić i sar., 2012).

Potencijalne mogućnosti kurikuluma predmeta geografija u formiranju interkulturalnih znanja, stavova i veština učenika za poštovanje i razumevanje različitih nacija, etničkih i kulturnih grupa su velike. Hipoteza istraživača je da se kapacitet ovog kurikuluma, vezan za interkulturalne sadržaje, ne koristi u dovoljnoj meri i na adekvatan način. Takođe, kurikulum predmeta geografija u Srbiji je neophodno reformisati izmenama u ciljevima, programskim sadržajima i metodama rada. Posebna važnost reforme geografskog kurikuluma u Srbiji iz ugla interkulturalnog obrazovanja, jeste upravo činjenica da trenutno nije kompatibilan sa geografskim kurikulumima zemalja članicama Evropske unije (EU). To se odnosi na primenu adekvatnih metoda podučavanja i ostvarivanje ishoda-stvaranje društveno odgovornog građanina tolerantnog u pogledu različitosti. Imajući u vidu opredeljenje Srbije ka procesu evrointegracija i članstvu u Evropskoj uniji (obrazovni sistem Srbije, pa samim tim i geografski kurikulum i sklopu njega, trebao bi da stavi poseban akcenat na razvitak interkulturalnih kompetencija učenika. Obrazovni sistem prenosi znanja, umenja i vrednosti određenog društva ali istovremeno je i ogledalo u kome se vide rezultati primene demokratije i ljudskih prava u datoj sredini (Pešikan, 2003).

Cilj ovog rada je da prikaže mogućnosti kurikuluma predmeta geografija za razvoj i osnaživanje postojećih interkulturalnih kompetencija učenika. Geografski kurikulum predstavlja ogroman potencijal za interkulturalno obrazovanje. Pravilnim izborom programskih sadržaja, metoda i oblika rada, predstavljanjem kulturoloških različitosti kao bogatstva pojedinca i društva u celini može se ostvariti cilj interkulturalnog obrazovanja, interkulturalno kompetentni učenici otvoreni za različitost i komunikaciju sa drugim ljudima u različitim interkulturalnim kontekstima.

Predmet ovoga rada su interkulturalni sadržaji u geografskom kurikulumu Srbije. U radu će biti analizirano na koji su sve način interkulturalni sadržaji zastupljeni u programima

geografije i kako doprinose razvoju interkulturalnih kompetencija učenika. Takođe, biće urađeno poređenje zastupljenosti interkulturalnih sadržaja u programima geografije u Srbiji sa geografskim kurikulumima sledećih zemalja Evrope-Italije, Finske i Austrije a izdvajanjem nedostataka utvrdiće se mere za poboljšanje programa. Ove zemlje su izabrane kao primeri različitih obrazovnih sistema u kojima interkulturalno obrazovanje i razvoj interkulturalnih kompetencija učenika i nastavnika ima značajnu ulogu u obrazovnom i vaspitnom procesu. Prema Spasenović (2009) polazeći od funkcija komparativnog proučavanja obrazovanja deskripcije, interpretacije, evaluacije i primene, prvo je izvršena evidenciju podataka o obrazovnim sistemima a potom njihovo poređenje. Zatim je sagledan obrazovni sistem u širem kontekstu odnosno razumevanje kulturnih i društvenih odnosa u kojima funkcioniše, dobre strane i slabosti obrazovnog sistema da bi se krenulo u kreiranje obrazovne politike i sprovođenje reformi postojećeg sistema. U radu su korišćeni prikupljeni podaci i analize strateških dokumenata, zakona i uredbi kako u našoj zemlji tako i u zemljama članica EU. Zatim je izvršena komparativna analiza sličnosti i razlika interkulturalnih sadržaja u geografskom kurikulumu u Republici Srbiji i odabranim zemljama članica EU. Cilj ove komparacije je kritička procena mogućnosti i primene dobrih rešenja koja potiču iz drugih obrazovnih sistema različitog ekonomskog i kulturnog konteksta.

1. Pojam kurikuluma, definicije i vrste kurikuluma

U pedagoškoj literaturi postoje različiti pristupi i tumačenja kurikuluma. Kurikulum se objašnjava kao popis znanja koje treba preneti učeniku, težnji za određenim postignucima kod učenika i usmerenošću na proces nastave i prakse (Smith, 2000). Prema mišljenju ovog autora u određenju kurikuluma postoje četiri pristupa:

- 1) kurikulum kao program (syllabus)¹ koji treba preneti,
- 2) kurikulum kao produkt – ishodi koje učenici treba da postignu,
- 3) kurikulum kao proces,
- 4) kurikulum kao praksa.

Prema Aleksendrić (2009) kurikulum shvaćen kao nastavni plan i program u središte obrazovne i vaspitne delatnosti škole stavlja sadržaj definisan nastavnim planom i

¹ Syllabus (lat.) je reč grčkog porekla (sillybos) i u osnovi znači popis, izvod, pregled. Kurikulum se shvata kao popis sadržaja predmeta.

programom koje treba realizovati u praksi. Nastavni sadržaji obavezni su za sve škole istog nivoa i vrste, za sve nastavnike i učenike.

Nastavni plan u Srbiji sadrži: obavezne i izborne predmete po razredima, godišnji fond časova i obrazovne i vaspitne oblike rada (dodatna i dopunska nastava, sekcije). Nastavni program određenog razreda sadrži: svrhu, ciljeve, zadatke obrazovanja, spisak obaveznih i izbornih predmeta sa predmetnim ciljevima, zadacima i uputstvima o realizaciji. Struktura nastavnog programa geografije u osnovnoj školi obuhvata ciljeve, zadatke i operativne zadatke nastavnog predmeta, sadržaje nastavnog predmeta i uputstvo za realizaciju programa. Sadržaji nastavnog predmeta raspoređeni su u nastavne teme – deo nastavnog programa u kojem dominira određena tematika manjeg obima i nastavne jedinice – obim nastavnog sadržaja koje se može realizovati najčešće za jedan nastavni čas. Uputstvo predstavlja kratak opis za realizaciju sadržaja odnosno u nekim programima metode i oblike rada. U srednjoškolskim programima geografije (modulima) na kraju svake teme izdvojeni su i ishodi a u gimnazijskim programima izdvojene su i međupredmetne kompetencije.

Po shvatanju Bognara (2009) kurikulum obuhvata postavljanje cilja učenja, sadržaje, postupke i situacije učenja to jest nastavu usmerenu na ciljeve koje treba operacionalizovati učinivši ih merljivim. Konceptija kurikulumu može se svesti i na pitanja:

1. Koje zadatke želimo da ostvarimo?
2. Koja edukativna iskustva će omogućiti ostvarivanje tih zadataka?
3. Kako ova iskustva efikasno organizovati?
4. Kako možemo utvrditi da su ti zadaci ostvareni? (Tyler, 1949)

Prema ovom shvatanju kurikulum je usmeren na ishode koje učenici treba da postignu. Kurikulum se određuje kao program aktivnosti nastavnika i učenika usmerenih na ostvarivanje utvrđenih ciljeva i ishoda obrazovanja (Smith, 2000).

U većini zemalja EU Nacionalni kurikulum definiše naziv nastavnog predmeta, opis ili određenje predmeta, organizaciju predmeta, položaj u kurikulumu području, ciljeve predmeta, razrede i obrazovne cikluse, didaktičko-metodičke smernice, način izvođenja nastave i evaluaciju. Nacionalni kurikulum određuje očekivana učenička postignuća za obrazovno-vaspitna područja po ciklusima. U njemu su predmeti svakog obrazovno-vaspitnog područja i izdvojene kompetencije. U kurikulumu najčešće postoje međupredmetne teme i njihovi ciljevi. Nacionalni kurikulum čini polazište za izradu nastavnih planova i predmetnih kurikulumu utemeljenih na ishodima obrazovnih područja. Nacionalni kurikulum je također važan za izradu udžbenika i drugih nastavnih i obrazovno-vaspitnih sredstava i

predstavlja značajan dokument za planiranje i organizovanje rada škola. Za razliku od zemalja EU u Srbiji u okviru nastavnog programa predmeta, ne postoje definisane međupredmetne teme, ishodi i kompetencije u osnovnoškolskim nastavnim programima dok su neki srednjoškolski programi reformisani u tom smeru. Prema (Levkov, 2013) Nacionalni okvir kurikuluma daje osnove učenja i nastave i predstavlja neophodan korak u procesu izrade obrazovnog programa koji je primeren zacrtanim ciljevima i omogućava postizanje očekivanih ishoda. Po autorima projekta², u smernicama za izradu Nacionalnog okvira kurikuluma u Srbiji koncepcije učenja izvedene su iz zakonskih i strateških opredjeljenja i odgovarajućeg pristupa nastavi kao i uspostavljanja zajedničkog okvira za izradu predmetnih programa. Ovaj dokument prenosi težište sa koncepcije nastavnih sadržaja na znanja, veštine i stavove u kojima se koriste dati sadržaji. Iz nastavnog kurikuluma utvrđenog nastavnim planom i programom proizilazi i školski program (kurikulum). On polazi od potreba i interesa učenika, roditelja i lokalne zajednice zasnovanog na nastavnim planovima i programima i resursima škole (ljudskim, finansijskim, materijalnim). Odlikuje se horizontalnom u okviru istih, i vertikalnom povezanošću predmeta; kooperativnim i iskustvenim metodama i usmerenošću na procese i ishode.

Međunarodni standard klasifikacije obrazovanja (ISCED) je instrument za izradu statistika o obrazovanju na međunarodnom nivou. On pravi razliku između šest nivoa obrazovanja: predškolsko obrazovanje (ISCED nivo 0), osnovno obrazovanje (ISCED nivo 1), niže srednje obrazovanje (ISCED nivo 2), više srednje obrazovanje (ISCED nivo 3), obrazovanje nakon srednje škole koje se još ne smatra tercijarnim nivoom (ISCED nivo 4), tercijarno obrazovanja – tip A (ISCED nivo 5A), tercijarno obrazovanje tip – B (ISCED nivo 5B) kao i napredne istraživačke kvalifikacije (ISCED nivo 6). (OECD, 2012) Predmet ovog rada biće kurikulum geografije od nivoa ISCED 1 do nivoa ISCED 3.

2. Osnovne karakteristike obrazovnih sistema Srbije, Italije, Finske i Austrije

2.1. Obrazovni sistem Srbije

Obrazovanje u Srbiji traje četiri nivoa predškolsko, osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Osnovno obrazovanje je obavezno i traje do 16 godine starosti. Osnovno obrazovanje (od prvog do osmog razreda) je opšte, selekcija se uvodi na upisu u srednje i više i visoko obrazovanje kroz prijemne ispite i prosek ocena. Postoje dve grupe stručnih škola: četvorogodišnje sa kojih se dalje ide na univerzitet ili ka zapošljavanju, i trogodišnje stručne

² Projekat *Razvionica* više na <http://www.razvionica.edu.rs/>

škole koje vode samo ka zapošljavanju. Prema Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (2014) osnovno obrazovanje u Srbiji je jedinstveno za svu decu i organizovano je u dva ciklusa, sa razrednom nastavom od prvog do četvrtog razreda i predmetnom od petog do osmog razreda.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja iz 2003. uveo je devetogodišnje obavezno obrazovanje u tri ciklusa, ali su izmene i dopune donete 2004. godine vratile prethodni osmogodišnji sistem. Prema Halazsu (2003), Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja donet 2003. godine je izvršio modernizaciju sistema obrazovanja u Srbiji. Reforma je bila usredsređena na elemente politike kojima bi se unapredio kvalitet i upravljanje, kao što su: a) uvođenje standarda postignuća na završetku obaveznog obrazovanja; b) standarda za nastavnike; v) veće autonomija škola; g) promene sistema osiguranja kvaliteta. Nakon toga 2009. godine usvojen je Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja³ sa ciljem poboljšanja kvaliteta obrazovnog procesa.

Glavni jezik na kome se izvodi nastava u Srbiji je srpski; drugi jezici na kojima se izvodi nastava u osnovnim i srednjim školama jesu albanski, bugarski, hrvatski, mađarski, rumunski i rusinski i slovački dok je uvođenje češkog i vlaškog jezika u proceduri. Učenici u nižim razredima imaju jednog razrednog učitelja koji predaje sve predmete, sa izuzetkom veronauke i građanskog vaspitanja i stranog jezika za koje postoje posebni nastavnici. Strani jezik je obavezan od prvog razreda, a drugi strani jezik od petog (OECD, 2012).

Prema Ministarstvu prosvete nauke i tehnološkog razvoja (2014), srednja škola ostvaruje školski program opšteg, stručnog i umetničkog obrazovanja, a može da ostvaruje i individualni obrazovni plan za učenike i odrasle sa smetnjama u razvoju, individualan program srpskog jezika, odnosno jezika nacionalne manjine za učenike koji ne poznaju jezik na kome se izvodi nastava, školski program za muzičko i baletsko obrazovanje, školski program za obrazovanje odraslih, vaspitni program za učenike u školi sa domom, program specijalističkog i majstorskog obrazovanja, program obrazovanja za rad, programe stručnog osposobljavanja, obuke i druge programe, u skladu sa posebnim zakonom.

Kvalitetno obrazovanje i vaspitanje omogućava sticanje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, zdravstvene, ekološke i informatičke pismenosti, neophodne za život u savremenom i složenom društvu. Razvijanje znanja, veština, stavova i vrednosti

³ Sl. glasnik RS, br. 72/2009, koji je dopunjen Zakonima o izmenama i dopunama, Sl. glasnik RS, br. 52/2011 i 55/2013

koje osposobljavaju učenika da uspešno zadovoljava sopstvene potrebe i interese, razvija sopstvenu ličnost i potencijale, poštuje druge osobe i njihov identitet, potrebe i interese, uz aktivno i odgovorno učešće u ekonomskom, društvenom i kulturnom životu i doprinosi demokratskom, ekonomskom i kulturnom razvoju društva (Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik, br. 2/2010).

2.2. Obrazovni sistem Italije

Prvi ciklus školovanja u Italiji počinje sa šest godina u osnovnoj školi⁴ i završava se sa 14 godina u srednjoj školi prvog stepena⁵. Po završetku prvog ciklusa položivši državni ispit, učenik na osnovu interesovanja i pokazanih predispozicija, može da nastavi dalje obrazovanje po sistemu liceja ili po sistemu profesionalnog školovanja i obrazovanja. Liceji traju pet godina, završavaju se državnim ispitom (maturskim ispitom) i dobijanjem diplome srednje škole omogućuje se upis na univerzitet. Profesionalno obrazovanje traje četiri godine i završava se dostizanjem jedne profesionalne kvalifikacije. Za upis na univerzitet je potrebno završiti i petu dopunsku godinu. Prvi ciklus školovanja podeljen je na osnovnu školu i srednju školu prvog stepena (niža srednja škola). Na kraju prvog ciklusa prošavši državni ispit, učenik/učenica mora da napravi izbor za dalje školovanje. Drugi ciklus školovanja nudi više mogućnosti izbora i deli se na dva različita sistema: liceji (srednje škole) i profesionalna obuka. Liceji imaju smerove: umetnički, klasični, ekonomski, jezički, muzički, prirodne nauke, tehnički i društvene nauke. Sistem profesionalne obuke je kraći, traje četiri godine i nudi brojne mogućnosti kvalifikacije sa različitim načinima pohađanja. Na kraju pet godina liceja, prošavši državni ispit, učenik/učenica dobija diplomu, koja omogućuje upis na univerzitet a na kraju četiri godine profesionalne obuke, prošavši završni ispit učenik/učenica dobija Profesionalnu kvalifikaciju, koja omogućuje upis na Više tehničko obrazovanje.

⁴ scuola elementare

⁵ scuola media

Obrazovni sistem u Italiji je prikazan na osnovu podataka (Eurydice, 2013)

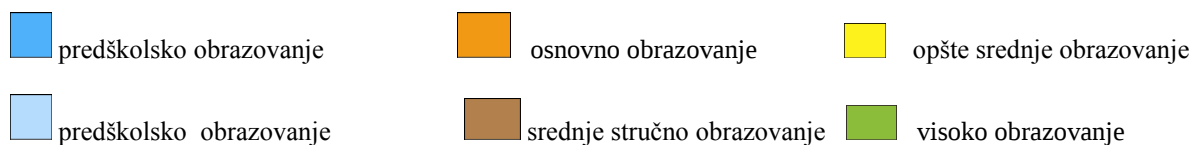
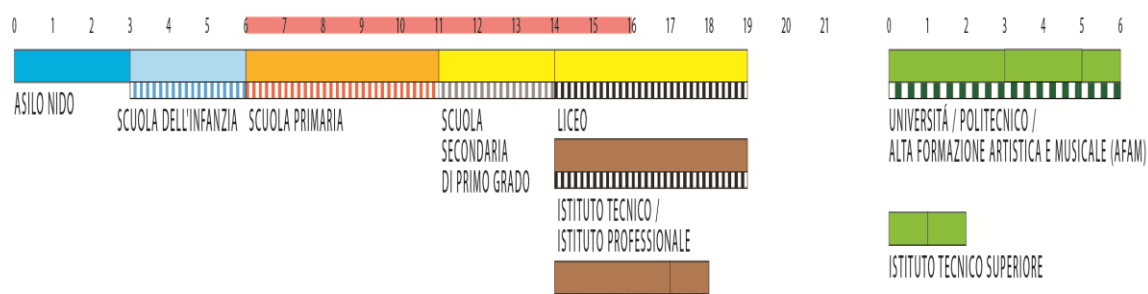

Tabela broj 1: Obavezni predmeti u osnovnoj školi u Italiji (Eurydice, 2014)

Naziv predmeta (1. do 6. razreda) ⁶	Naziv predmeta (7. do 9. razreda)	Časova nedeljno ⁷
Italijanski jezik	Italijanski jezik, istorija, geografija	15
Drugi strani jezik i Engleski jezik	Matematika i nauka	9
Istorija	Tehnologija	2
Geografija	Engleski	3
Matematika	Drugi strani jezik	2
Nauka	Umetnost i dizajn	2
Muzika	Sport	2
Umetnost i slikarstvo	Muzičko	2
Fizičko vaspitanje	Katolička religija	1
Tehnologija	Proširivanje znanja iz predmeta	0.5

⁶ Izvor: Ministerial Circular 29 March 2012, no.25 (staff)

Škole imaju slobodu izbora u organizaciji godišnjeg kalendara i same radne nedelje, tako da broj časova varira od 24-40 nedeljno

⁷ U tabeli je prikazan maksimalan broj časova. Nedeljni broj časova ne može biti manji od 36 časova.

Na zahtev roditelja, vreme posvećeno engleskom jeziku može se povećati do 5 časova nedeljno koristeći dva časa nedeljno predviđeno za učenje drugog stranog jezika a može se koristiti za nastavu italijanskog jezika za strane učenike.

2.3. Obrazovni sistem Finske

Finski obrazovni sistem se sastoji od: devetogodišnje osnovne škole kojoj je prethodila godina predškolskog obrazovanja, srednjeg obrazovanja i visokog obrazovanja na univerzitetima. Nacionalni kurikulum u Finskoj postoji već sto godina a novi kurikulum se utvrđuje na svakih deset godina. Postoje tri nivoa kurikuluma: nacionalni, središnji kurikulum- opštinski (ili lokalni) i školski. Školski kurikulumi su ograničeni na deset godina, ali se mogu menjati i ranije. U izradi središnjeg kurikuluma učestvuju nastavnici, istraživači i izdavači udžbenika. Razvoj školskog kurikuluma prati direktor sa dva do tri pomoćnika, kroz veliki broj sastanaka i izvještaja (Damjanović, 2010). Kroz istraživanja se stalno prati kvalitet obrazovanja a jedini nacionalni ispit je matura. Nastavni procesi se usmeravaju ka aktivnom učenju, u smislu učenja kroz praksu. Nastavnikova aktivnost nema učenje za direktnu posledicu, nego nastavnik treba da organizuje praktični rad, odnosno aktivnosti za podsticaj učenja (Finnish National Core curriculum, 2009)

Obrazovni sistem u Finskoj je prikazan na osnovu podataka (Eurydice, 2013)

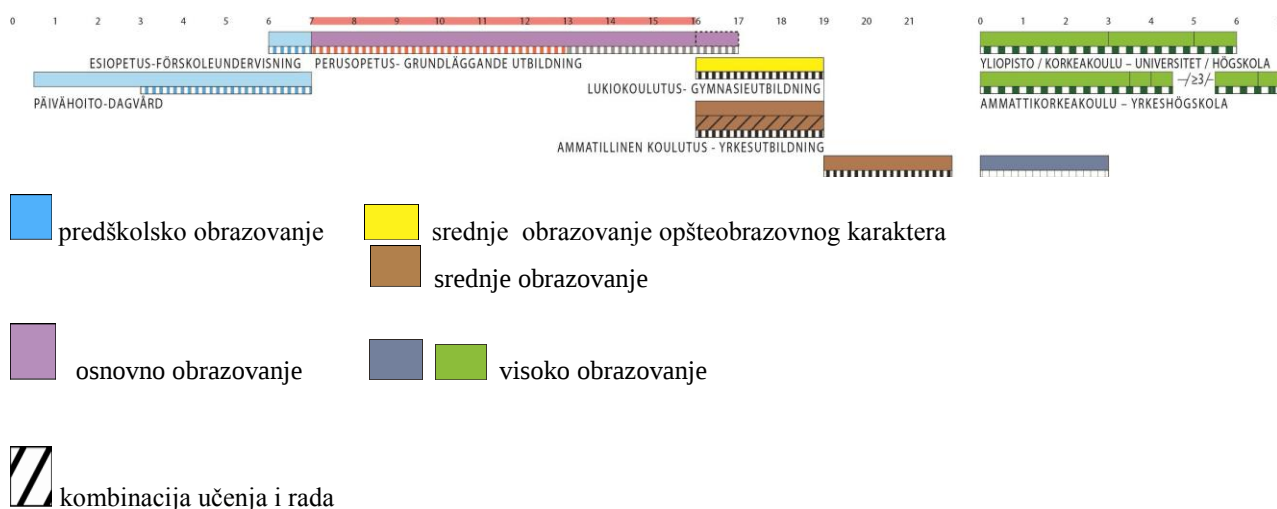

Tabela broj 2: Obavezni predmeti u osnovnoj i nižoj srednjoj školi u Finskoj (Eurydice, 2014)

Naziv predmeta	Razred	1-2	3-5	6-9
Maternji jezik i literatura		2	2	2
Matematika		4	4	4
Razred		1-2	3-6	6-9
A jezik		-	8	8
B jezik		-	-	6
Razred		1-4	5-6	7-9
Biologija i geografija		9 ⁸	3	7
Fizika i hemija		-	2	7
Zdravstveno obrazovanje		-	-	3
Istorija i građansko obrazovanje		-	3	7
Razred		1-5	6-9	
Religija/kultura		6	5	
Razred		1-4	-	5-9
Muzičko		4	-	3
Umetnost		4	-	4
Veštine		4	-	7
Fizičko vaspitanje		8		10
Razred		1-6	7-9	
Ekonomija domaćinstva			3	
Savetovanje učenika			2	
Razredi		1-2	3-6	7-9
A jezik			6	6
Razredi		1-3	4-6	7-9
Minimalan nedeljni broj časova po razredu		19 19 23	23 24 24	30 30 30

⁸ Geografija je zajedno sa biologijom, fizikom, hemijom i zdravstvenim obrazovanjem, od 1. do 4. razreda u okviru zajedničke grupe predmeta Priroda i okolina.

2.4. Obrazovni sistem Austrije

Opšte obrazovanje u Austriji počinje sa šestom godinom života, predškolskim obrazovanjem i nastavlja se četvorogodišnjom osnovnom školom.⁹ Posle primarnog stepena učenici imaju izbor između dva školska tipa i oba traju četiri godine: To su viša osnovna škola¹⁰ i niži stepen neke opšteobrazovne više škole OVŠ¹¹. Više osnovne škole učenicima nude osnovno opšte obrazovanje za prelaz na sekundarni stepen, ali isto tako i pripremu za poslovni život. Niži stepen OVŠ ima opšte obrazovanje. U petom i šestom razredu su nastavni planovi za višu osnovnu školu i niži stepen OVŠ isti. Od sedmog razreda u OVŠ se vrši podela na tri obrazovna smera: klasična gimnazija sa latinskim jezikom, realna gimnazija sa težištem na matematici i geometriji i ekonomska realna gimnazija. Stručno obrazovanje možemo pratiti ili u okviru prakse u stručnoj srednjoj ili stručnoj višoj školi. Ako se učenici posle sekundarnog stepena i odluče za stručno obrazovanje prvo moraju apsolvirati devetu školsku godinu obaveznog školovanja. To se najčešće odvija na jednogodišnjoj stručnoj pripremnoj politehničkoj školi.¹² Stručna praksa koje potom sledi se održava u obrazovnom pogonu¹³ i u stručnoj školi¹⁴. Stručno obrazovanje traje između dve i četiri godine, (najčešće tri godine) i završava se završnim stručnim ispitom¹⁵. Dalji nastavak obrazovanja je stručna srednja škola SSŠ¹⁶ koja ima zadatak da učenike osposobi za obavljanje nekog zanimanja. Pored toga tu se ostvaruje produbljenje opšteg obrazovanja SSŠ (najčešće traje između tri i četiri godine)¹⁷. Pored prakse i stručnog obrazovanja u SSŠ, učenicima posle sekundarnog stepena ostaje otvorena i mogućnost više stručne škole – VSŠ¹⁸ koja nudi više stručno obrazovanje u različitim usmerenjima (npr. turizam, mašinstvo, elektrotehnika itd.) i opšte obrazovanje. VSŠ traje pet godina i završava se ispitom zrelosti i diplomskim ispitom. Opšte obrazovanje učenici stižu na Višem stepenu opšteobrazovnih viših škola -OVŠ¹⁹. Ove škole pripremaju učenike za univerzitetsko obrazovanje. One traju četiri godine i završavaju se

⁹ Volksschule

¹⁰ Hauptschule

¹¹ Unterstufe einer allgemein bildenden höheren Schule ili AHS Unterstufe

¹² Polytechnische Schule

¹³ Lehrbetrieb

¹⁴ Berufsschule

¹⁵ Lehrabschlussprüfung

¹⁶ Berufsbildende mittlere Schule ili BMS

¹⁷ Od 1997. godine apsolvanti zanatskih trogodišnjih i četvorogodišnjih SSŠ kao i Škola za zdravstvenu zaštitu i negu bolesnika imaju mogućnost da polažu stručni spit zrelosti Berufsreifeprüfung

¹⁸ Berufsbildende höhere Schule ili BHS

¹⁹ Oberstufe allgemein bildenderhöherer Schulen ili AHS Oberstufe

ispitom zrelosti. Apsolventi time stižu opšti pristup visokim školama i univerzitetskom obrazovanju.

Obrazovni sistem u Austriji je prikazan na osnovu podataka (Eurydice, 2013)

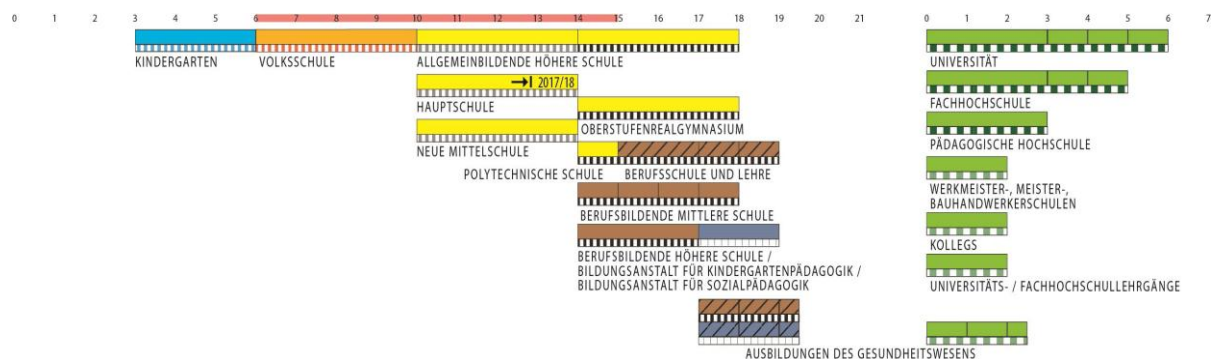

Tabela broj 3: Obavezni predmeti u osnovnoj školi od prvog do četvrtog razreda u Austriji (Eurydice, 2014)

Obavezni predmeti	1.	2.	3.	4.
Religija	2	1	2	2
Lokalna istorija, geografija i biologija	3	3	3	3
Nemački, čitanje i pisanje	7	7	7	7
Matematika	4	4	4	4
Muzika	1	1	1	1
Umetnost	1	1	1	1
Tehničke veštine	1	1	2	2
Fizička aktivnost, sport	3	3	2	2
Strani jezici	x	x	1	1
Sigurnost na putu	x	x	x	x
Dopunska nastava	1	1	1	1
Vežbe				²⁰
Ukupno u toku nedelje	20-23	20-23	22-25	22-25

²⁰ Pohađanje vežbi je obavezno. Strani jezici (32 časa godišnje) su uključeni u pojedinačne predmete; Sigurnost na putu 10 časova godišnje mora biti ugrađeno u pojedine predmete u sve četiri godine u ukupan broj časova. Dopunsku nastavu iz jezika i matematike po potrebi je čas nedeljno.

Tabela broj 4: Obavezni predmeti u nižoj srednjoj školi u Austriji (Eurydice,2014)

Naziv predmeta	5.	6.	7.	8.
Religija	2	2	2	2
Nemački jezik	4	4	4	4
Strani jezik	4	4	3	3
Istorija i društvene nauke	-	2	2	2
Geografija i ekonomija	2	1	2	2
Matematika	4	4	4	3
Biologija i ekologija	2	2	2	2
Fizika	-	1	2	2
Hemija	-	-	2	2
Muzičko	2	2	2	1
Umetnost	2	2	2	2
Fizičko vaspitanje	4	3	3	4
Nacrtna geometrija	-	-	-	2
Tehničko obrazovanje	2	2	2	2
Obavezne vežbe i profesionalna orijentacija	-	-	0-1	0-1 ²¹

²¹ Sa manjim izmenama u predmetima odnosi se na: Hauptschule, AHS-Unterstufe, Neue Mittelschule

2.5. Komparativni prikaz pojedinih karakteristika obrazovnih sistema Italije, Finske, Austrije i Srbije

Tabela broj 5: Osnovne karakteristike obaveznog obrazovanja Italije, Finske, Austrije i Srbije (Eurydice, 2013)²²

	Italija	Finska	Austrija	Srbija
Dužina trajanja obaveznog obrazovanja u godinama	10	9	9	8
Godina početka obaveznog obrazovanja	6	7	6	7
Godina završetka obaveznog obrazovanja	16	16	15	15
Osnovna škola	od 6. do 10. godine	od 7. do 16. godine	Od 6. do 10. godine	od 7. do 15. godine
Srednja škola	niža od 11. do 13. godine viša od 14 do 18 godine	Od 16. do 18. (19) godina, tri ili četiri razreda	10.-14. srednja škola ili gimnazija 14-15 tehničke škole 14-18 gimnazije viši stepen 14-19 više stručne škole	Od 16. do 18. (19) godina, tri ili četiri razreda

Analizom tabele broj 5 možemo zaključiti da se dužina obaveznog obrazovanja u kompariranim zemljama EU i Srbije razlikuje, najduža je u Italiji a najkraće u Srbiji. Shodno tome i godine početka obaveznog obrazovanja (šesta ili sedma) i završetka (petnaesta ili šesnaesta) se razlikuje u poređanim državama. U Italiji i Austriji osnovna škola traje četiri dok u Finskoj i Srbiji osam godina a srednjoškolsko obrazovanje samim tim varira po dužini od tri (četiri razreda) u Finskoj i Srbiji preko šest godina (Italija) do osam u Austriji.

Prema EACEA (Eurydice, 2012)²³ u EU po načinu organizacije obaveznog obrazovanja izdvajamo tri različita sistema: kombinovano primarno i niže sekundarno obrazovanje (Finska), zatim primarno obrazovanje posle koga je integrisano sekundarno obrazovanje (ISCED 2) koje čini „zajedničko jezgro“ obrazovanja (Italija) i primarno obrazovanje posle koga je diferencirano sekundarno obrazovanje (Austrija).

²² Izvor: *Compulsory Education in Europe 2013/14*

http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/facts_and_figures/compulsory_education_EN.pdf

²³ Izvor: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/key_data_series/134EN.pdf

3. Geografski kurikulum u Italiji, Finskoj, Austriji i Srbiji

Geografska znanja i veštine omogućavaju čoveku da razume i objasni prirodne i društvene procese i pojave u lokalnoj sredini, državi i globalnom nivou. Autorka ovog rada je komparativnom metodom proučavala kurikulum predmeta geografija u četiri zemlje- Italiji, Finskoj, Austriji i Srbiji.

Doprinos komparativnih istraživanja u oblasti obrazovanja ogleda se u:

- boljem razumevanju sopstvenog sistema obrazovanja;
- zadovoljavanju intelektualne radoznalosti vezane za druge kulture i njihove sisteme obrazovanja, kao i bolje razumevanje odnosa između obrazovanja i šireg društvenog okruženja;
- sagledavanjem sličnosti i razlika među obrazovnim sistemima, njihovom funkcionisanju i efektima doprinosi se boljem razumevanju problema u oblasti obrazovanja, razvoju obrazovne politike kao i u unapređivanju obrazovne prakse;
- zahvaljujući većoj osetljivosti za različite kulture doprinosi se unapređivanju međunarodnog razumevanja i saradnje (Spasenović, 2009).

Tabela broj 6: Mesto geografije kao obaveznog predmeta u kurikularnom području Srbije, Italije, Austrije i Finske (Eurydice, 2013)

Srbija	Italija	Austrija	Finska
- 1. do 4. razreda u okviru predmeta <i>Svet oko nas</i> i <i>Poznavanja prirode i društva</i> -obavezan predmet od 5. do 8. razreda	-1. do 5. razred <i>Geografija</i> -6. do 8. <i>Geografija</i> zajedno sa Istorijom i Italijanskim jezikom	-1. do 4. razreda obavezan predmet u sklopu grupe: <i>Lokalna istorija, geografija i biologija</i> -5. do 8. u sklopu u okviru samostalnog nastavnog predmeta pod nazivom <i>Geografija i ekonomija</i> .	- 1. do 4. razreda u okviru zajedničke grupe predmeta <i>Priroda i okolina</i> . -5. i 6. razred sadržaji iz geografije izučavaju se u okviru predmeta <i>Biologija i geografija</i> - 7. do 9. razreda <i>Geografija</i>

U pojedinim zemljama sveta po nivoima obaveznog obrazovanja izdvajaju se: pojedinačni predmeti, grupe predmeta, nastavne oblasti ili kombinacije pojedinačnih predmeta i oblasti (Komljenović, 2004). Analizom tabele broj 6, dolazimo do zaključka da se u obaveznom obrazovanju svih kompariranih zemalja nalazi geografija bilo kao samostalan predmet bilo u sklopu predmetnih oblasti ili grupe predmeta. Daljom analizom strukture kurikuluma nastave geografije uočavamo određene razlike (tabela broj 7). U Srbiji je geografski kurikulum kroz nastavni program fokusiran na sadržaje programa, a od 2010.

godine i na Standarde postignuća u nastavi geografije. Za razliku od Srbije u proučavanim zemljama- Italiji, Finskoj i Austriji program geografije je u okviru Nacionalnog kurikulumu svake zemlje fokusiran na ishode i kompetencije, dok se sadržaji izučavanih predmeta (i geografije) proučavaju kroz nastavne oblasti i grupe predmeta odnosno akcenat je na većoj predmetnoj interdisciplinarnosti.

Tabela broj 7: Strukturni elementi Nastavnog programa (kurikuluma) geografije (Eurydice, 2014)

Srbija	Italija	Austrija	Finska
cilj i zadaci, sadržaji programa način ostvarenja programa upućenost na standarde	ciljevi zadaci ishodi kompetencije predmetne oblasti	ciljevi zadaci ishodi kompetencije predmetne oblasti	ciljevi zadaci ishodi kompetencije predmetne oblasti

3.1. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju - Italija

Prema Ministarstvu prosvete Italije (2007)²⁴ u instrukcijama za kurikulum predškolskog i prvog ciklusa obrazovanja predmet proučavanja geografije su društveni odnosi i međuzavisnost sa planetom na kojoj živimo. Geografija omogućava različita znanja o mestu rođenja ili porodičnom poreklu, znanja o transformaciji sredine od strane čoveka ili prirodnim uzrocima različitih tipova. Geografija proučava u različitim prostornim i demografskim aspektima, društveno-kulturne i političko-ekonomske odnose. Takođe, otvaranje ka svetu omogućava da se razviju veštine vezane za aktivno građanstvo i multikulturalno društvo. Geografija ne ignoriše vremensku dimenziju i proučavajući prostor zna da svaka sadašnja akcija podrazumeva posledice u budućnosti. Znanje i unapređenje kulturnog nasleđa iz prošlosti omogućava sintezu sa istorijom i društvenim naukama. Očuvanje i oporavak prirodnog nasleđa, tako da buduće generacije mogu da imaju koristi od zdrave životne sredine (reciklaža i odlaganje otpada, kontrola zagađenja, razvoj tehnika za proizvodnju obnovljive energije, zaštita biodiverziteta, adaptacija na klimatske promene) su pitanja od velikog značaja za region, gde je od suštinske važnosti povezivanje sa naučnim i tehničkim disciplinama. Prisustvo geografije u nastavnom planu i programu pomaže

²⁴ Ministero della Pubblica Istruzione (2007). Indirizioni per il curriculum per la scuola dell'infanzia e per il primo ciclo d'istruzione, Roma

izgrađivanju kritički nezavisnih ljudi, sposobnih za donošenje odgovornih odluka u upravljanju zemljištem i zaštitom životne sredine, sa svesnim pogledom u budućnost. Prvi susret sa geografijom javlja se preko aktivnog pristupa okruženju, kroz direktno istraživanje. Geografija ima zadatak izgradnje osećaja prostora. Učenici moraju biti spremni da analiziraju od lokalnih do globalnih konteksta. Poređenje lokalnog prostora sa globalnim i obrnuto, je olakšano korišćenjem prostornih predstava, čitanjem i tumačenjem različitih skala, korišćenjem mapa, fotografija i satelitskih snimaka Zemlje, do materijala proizvedenih novim tehnologijama vezanim za geografske informacione sisteme (GIS).

Izbor i korišćenje nastavnih metoda i materijala u Italiji mora biti usklađen sa opšteobrazovnim ciljevima na nacionalnom nivou. Bez obzira na slobodu nastave, Nacionalni kurikulum određuje osnovne metodološke pristupe, kao što su: oslanjanje na prethodno znanje i iskustva učenika, istraživačke aktivnosti, podsticanje kooperativnog učenja, razvoj svesti o vlastitom metodu učenja, izvođenje laboratorijskih vežbi i slično. Nastavnici biraju udžbenike, kao i ostale didaktička sredstva za nastavu. Škola može stvoriti za pojedine predmete didaktičke alate koji će se koristiti kao nastavna sredstva. Nastavnici će isprobavati ove alate u razredu za vreme nastave uz saradnju sa drugim nastavnicima i tako osigurati naučno-didaktički kvalitet proizvoda. Škole treba da registruju rad, dobiju odgovarajuće dozvole i šalju svoje didaktička sredstva Ministarstvu obrazovanja, kako bi se ukoliko su ona dobra isporučila besplatno i u druge državne škole.

3.2. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju-Italija

Po preporuci Evropskog parlamenta i Saveta 2006. godine o osnovnim kompetencijama za celoživotno učenje, nastavni plan i program obaveznog obrazovanja treba da bude orijentisan na sticanje osnovnih veština naznačenih na evropskom nivou. Reforma drugog ciklusa obrazovanja u Italiji 2012. godine je takođe postavila evropski okvir vrednosti učenja na kao parametar za reorganizaciju školskih programa koji se primenjuju počev od 2

Tabela broj 8: Znanja i veštine koje će posedovati učenik posle dvogodišnjeg izučavanja geografije u srednjoj školi ²⁵

Znanja i veštine koje će učenik posedovati posle dvogodišnjeg izučavanja geografije
-Posmatra i proučava regije primenjujući geografski koncept; -Poznajući i poštujuću Ustavno pravo poseduje znaje da zaštiti pojedinca, zajednicu i okolinu; - Identifikuje najznačajnije geografske elemente; - Analizira različite književne izvore, dokumentarne i kartografske izvore; - Razume italijanski Ustav; - Analizira različite institucionalne modele socijalne organizacije i osnovne odnose između pojedinca, porodice društva i države; - Razlikuje funkcije države, regiona i lokalnih vlasti i njihovu sposobnost korišćenja za sopstvene potrebe; - Prepoznaje karakteristika tržišta rada i mogućnosti koje nudi području; - Prepoznaje glavne oblasti u kojima su organizovane ekonomske aktivnosti neke teritorije; - Posедуje znanje o konceptu vladavine prava; pitanja u vezi integracije, zaštita ljudskih prava i promociju jednakih mogućnosti; - Poseduje znanja o organima i funkciji države, okruga i opštinskih vlasti; - Poseduje znanja o zaštite životne sredine

Najčešće nastavne metoda i oblici rada su projektna nastava i predavanje kroz diskusiju, dok od oblika rada preovlađuje grupni rad. Većina škola poseduje biblioteku, kao i ICT za nauke i multimedijalne laboratorije u kojima je moguće izvoditi različite simulacije.

3.3. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju-Finska

U Finskoj obavezno školovanje traje devet godina i geografija je obavezan nastavni predmet. Geografski sadržaji se izučavaju od prvog do četvrtog razreda u okviru zajedničke grupe predmeta Priroda i okolina. U petom i šestom razredu sadržaji iz geografije izučavaju se u okviru predmeta Biologija i geografija, a od sedmog do devetog razreda geografija je samostalni nastavni predmet. Geografija se nalazi u okviru prirodnog, a na višem nivou i u okviru društvenog kurikularnog područja te je most između prirodnog i društveno-humanističkog načina mišljenja. U kurikulumu Finske posebno se ističe važnost povezivanja i formiranja međupredmetnih tema koje omogućavaju kompleksan pristup problemima i povezivanje teorije i prakse. U kurikulumu su navedene teme, a na nastavnicima različitih predmeta je da te teme uklope u predmetne kurikulume. Međupredmetne teme navedene u opštem kurikulumu su: Razvoj pojedinca, Kulturni identitet i internacionalizam, Medijske veštine i komunikacija, Aktivno građanstvo i preduzetništvo, Odgovornost za okolinu,

²⁵ Izvor: Ministero della Pubblica Istruzione (2012). Indirizioni per il curricolo per la scuola dell'infanzia e per il primo ciclo d'istruzione, Roma

Dobrobit i održiva budućnost, Sigurnost i saobraćaj i Tehnologija i posebnost (Curić, i sar., 2006).

U kurikulumu se navode ciljevi predmeta i učenička postignuća u znanjima i vještinama na kraju četvrte, šeste i devete godine školovanja. U Finskoj se poseban naglasak stavlja na potrebu aktualizacije nastavnih sadržaja i primenu raznovrsnih nastavnih metoda i oblika rada, na istraživačkom i problemski postavljenom pristupu u nastavi. Cilj je da se u nastavi razvijaju različite vrste operativnih modela za učenje koji će kod učenika omogućiti sticanje znanja i vještina. Ovakav oblik nastave podrazumeva da se učenje odvija unutar i izvan škole. Korišćenje različitih didaktičkih materijala, alata i prirodnog okruženja smatra se neophodnim jer će pomoći učenicima da dobiju i prodube svoje znanje i vještine u realnim situacijama. Nastavnici mogu sami da odaberu pristupe i nastavne metode kako bi se ostvarili ciljevi navedeni u nastavnom planu i programu. Pri izvođenju nastave geografije podstiče se korištenje različitog slikovnog i kartografskog materijala, grafičkih prikaza koji doprinose vizualizaciji nastavnog sadržaja te različitih tekstualnih materijala. Preporučuje se korišćenje savremene tehnologije, metode multimedijalne prezentacije uz korišćenje nastavnih sredstava poput LCD projektora interneta. Predviđeno je izvođenje i terenske nastave (Curić i sar., 2006).

Nastavni plan i programa uključuje vrlo opšte smernice i metode. Tako kod učenika treba stvoriti želju da uče, motivisati ih da rade i razvijaju vještine za sticanje, primenu i vrednovanja informacija. Takođe, nastavni plan naglašava aktivnu ulogu učenika dok je uloga nastavnika da bude onaj koji usmerava učenika i plan učenja. Nastavni plan i program naglašava da nastavne i radne metode treba da izgrade spremnost za učenje i razvoj kognitivnih sposobnosti. U nastavi se mora uzeti u obzir individualnost učenika i značenje socijalne interakcije u učenju. Finski Nacionalni odbor za obrazovanje proizvodi nastavne materijale za manjinske grupe i ne postoji inspekcija za nastavne materijale. Škole i nastavnici sami odlučuju o nastavnim materijalima i udžbenicima koji se koriste. Isto važi i za korišćenje ICT-a.

3.4. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju-Finska

Finski Nacionalni odbor za obrazovanje odlučuje o ciljevima i sadržajima različitih predmeta, predmetnih grupe i tematskih predmeta modula. Nastavni planovi i programi su urađeni tako da pružaju učenicima mogućnost za individualne izbore. Srednje više škole imaju obavezne, specijalizovane i primenjene kurseve. Svaki učenik mora da završi obavezne

kurseve, dok su kursevi specijalizacije prvenstveno praćenje predmeta u direktnoj vezi sa obaveznim predmetom. Primijenjeni kursevi su integrativni kursevi i uključuju elemente iz različitih predmeta. Ovi predmeti mogu biti stručne i druge studije koje su u skladu sa posebnim obrazovnim zadacima škole, a organizuje ih Ministarstvo obrazovanja i kulture ili druge obrazovne institucije. Učenici imaju dva obavezna kursa geografije i dva specijalizovana kao i nekoliko interdisciplinarnih kurseva koji u se tematski bliski geografiji.

Jedan od zadataka nastave geografije u Finskoj je da učenici postanu svesni međusobne povezanosti prirode i ljudskog delovanja u izmeni životne sredine. Cilj nastave je da učenici postanu sposobni za analizu prostornih obeležja i pitanja zaštite okoline i traženja rešenja za održiv razvoj. Geografija u srednjoj školi mora pomoći učenicima da shvate globalne, regionalne i lokalne pojave i probleme i pronađu moguća rešenja tih problema. Cilj je da učenici nauče da koriste geografska znanja i uoče razloge koji utiču na promene u svetu i lokalnoj sredini kao i da aktivno doprinesu unapređenju interkulturalnih odnosa.

U tom smislu zadaci programa geografija će omogućiti da učenici:

- interpretiraju i kritički procene geografske informacije, kao što su geografske karte uz korišćenje informacione tehnologije;
- opisuju regionalne fenomene, strukturu i međuzavisnost prirode i ljudskih aktivnosti, ocenjuju sadašnje svetske događaje kritički;
- posmatraju, analiziraju i procenjuju stanje životne sredine;
- razumeju značenje regionalnog razvoja i mogućnosti za rešavanje problema ekonomske i socijalne nejednakosti;
- razumeju različite kulture tolerišu i poštuju različitost;
- budu svesni mogućnosti da utiču na razvoj vlastitog okruženja;
- funkcionišu kao građani sveta, i pozitivno deluju u skladu načela održivog razvoja.

Tabela broj 9: Ishodi i sadržaji u nastavi geografije u srednjoj školi u Finskoj²⁶

Ishodi nastave geografije u višoj srednjoj školi	Učenici će: - biti u mogućnosti da koriste osnovne pojmove iz fizičke geografije; - razumeju fenomene koje proizlaze iz planetarne prirode sveta; - moći da opisuju strukture i funkcije atmosfere, hidrosfere i litosfere; - razumeju kako i zašto se menjaju prirodni pejzaži; interpretiraju strukture, nastanak i razvoj prirodnih krajolika pomoću slika i karte; - razumeju prirodne zone i nenaseljene delove na svetu; - znaju kako da primene fizičkogeografske informacije koje su stekli i na lokalnom i globalnom nivou
Sadržaji u nastavi geografije	- Šta je geografija; - Planetarna priroda Zemlje; - poreklo i detaljna struktura Sunčevog sistema; - Sunce i njegov doprinos planeti Zemlji; - planetarna kretanja Zemlje i posledice kretanja; - struktura i značaj atmosfere; - vetrovi i njihovo poreklo, planetarni i regionalni vetrovi i lokalni vetar; - ciklus vode u prirodi; poreklo i raspodela kiše; - kretanje morske vode i značaj tog kretanja; - vreme i prognoza vremena; temperature i klimatske zone; klimatske promene; - struktura Zemlje; endogeni i egzogeni događaji oblikuju Zemljinu površinu; - mesto i opis zona vegetacije; - uslovi i posledice ljudske aktivnosti unutar različitih vegetacijskih zona; Tumačenje prirodnog pejzaža pomoću karte i slike.

Na nivou višeg srednjeg obrazovanja ISCED 3, osnovne vrednosti srednjoškolske nastave su izgrađene na finskoj kulturnoj istoriji, koja je deo nordijske i evropske kulturne baštine. U srednjoj školi, učenici treba da nauče kako da procene, čuvaju i obnove svoje kulturno nasleđe. Učenici će biti edukovani u duhu tolerancije i međunarodne saradnje. Sadašnji Nacionalni kurikulum Finske se uz manje revizije primenjuje od avgusta 2005. godine, a u izradi je novi kurikulum koji će se primenjivati počev od 2016. godine. U okviru kurikulumu navedene su međupredmetne teme i prioritetne oblasti. Jedna od predmetnih oblasti je i „Kulturni identitet i poznavanje kultura”. Cilj je da učenici postanu svesni zajedničkih crta nordijskih, evropskih i univerzalnih ljudskih vrednosti i manifestacija tih vrednosti (ili na nedostatak istih u svakodnevnom životu), u finskom društvu i svetu kao celini. Na ovaj način srednje škole utiču na pozitivan kulturni identitet i poznavanje kultura, koji čine osnovu sticanja sposobnosti za interkulturalne aktivnosti i uspeh u međunarodnoj

²⁶ Izvor: Finnish National Core curriculum (2009) dostupno na http://www.oph.fi/english/publications/2009/national_core_curricula_for_basic_education

saradnji. Ovi ciljevi imaju osnovu u različitim temama na način koji odgovara za svaki predmet. Finski fleksibilan sistem obrazovanja omogućava učenicima da se uključuju u međunarodne programe i projekte, kao i studije u inostranstvu u svoje studijske programe. Instrukcije koje učenici dobijaju u srednjoj školi će pomoći učenicima da razumeju globalne, regionalne i lokalne pojave i probleme pronalazeći rešenja za njih. Cilj je da steknu funkcionalna znanja; sagledaju faktore koji utiču na formiranje različitih mišljenja; zauzmu stav o promenama koje se dešavaju u lokalnim sredinama regiji i svetu (kao celini) i aktivno doprinesu zajedništvu prirode i čoveka. Takođe, ciljevi nastave su da učenici budu u stanju da funkcionišu kao građani sveta i deluju pozitivno u skladu sa principima održivog razvoja. Prema novim izmenama nastavnih planova i programa u srednjim stručnim kvalifikacijama (revidiranim 2010. godine), obrazovanje treba da pruži učenicima mogućnost za internacionalizaciju, odnosno da učenici funkcionišu u multikulturnom okruženju i da budu tolerantni, kompetentni u jezicima, kako bi mogli da učestvuju u razmenama učenika i da pronađu svoje mesto u internacionalizaciji tržišta rada.

*Tabela broj 10: Ishodi kursa Svet opasnosti*²⁷

Kurs-Svet opasnosti	Posle završenog kursa učenici će moći da: - se upoznaju sa opasnostima vezanim za prirodne fenomene, ljudske aktivnosti i interakcije između ljudskih bića i prirode i biti u mogućnosti da procene značaj opasnosti za ljude i prirodu; - se upoznaju sa vrstama opasnosti koje nastaju u različitim delovima sveta i biti u mogućnosti da uporede i i procene osetljivost različitih područja za globalne i lokalne opasnosti; - procene odnos između razvojnih stadijuma u opasnosti - prate i kritički procene trenutnu vest o opasnostima u različitim medijima i znaju kako da primene znanje na analizu i procenu takvih vesti; - budu svesni vrsta rešenja koja se mogu koristiti kako bi se izbegle pretnje ili ublažile njihove posledice; - razumeju kako ljudsko delovanje utiče na održivost sveta i sigurnost i dobrobit ljudi; - kontrolišu sukobe u skladu sa održivim razvojem; - procene rizike vezane za svemir, endogene opasnosti, oluje, poplave, suše i biološke opasnosti. - se priprema za prirodne nepogode; - razumeju opasnosti koje se odnose na korišćenje prirodnih resursa; energetike i snabdevanje prirodnim resursima, dostupnost čiste vode, erozije i širenje pustinja, klimatske promene zagađenja i smanjenje bioraznolikosti; -razumeju i objasne rast stanovništva i glad, urbanizaciju, opasnosti povezane sa globalizacijom, socijalne i političke tenzije, ratove, kretanje izbeglica i povećanje socijalne nejednakosti;
----------------------------	---

²⁷ Izvor: Finnish National Core curriculum (2004) dostupno na http://www.oph.fi/english/publications/2004/national_core_curricula_for_basic_education

3.5. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju-Austrija

Od prvog do četvrtog razreda geografija je u Austriji obavezan predmet u sklopu grupe: Lokalna istorija, geografija i biologija²⁸. Od petog do osmog geografski sadržaji u Austriji obrađuju se u okviru samostalnog nastavnog predmeta pod nazivom Geografija i ekonomija. Predmet je deo prirodnog i društvenog kurikularnog područja. Geografija je obavezan nastavni predmet od petog do osmog razreda. U izvođenju nastave polazište je princip od opšteg prema posebnom pa se u petom i šestom razredu stiču osnovna znanja koja se u sedmom i osmom razredu razrađuju na primerima iz Austrije, Evrope i sveta. Od prvog do četvrtog razreda Austrija se komparira sa ostalim državama Evrope i sveta, a u trećem razredu je glavna tema. Tri glavne teme koje se razrađuju kroz četiri godine obrazovanja su: Austrija, odnos centar-periferija, tržište-ekonomski razvoj (Curić i sar., 2006).

Kao i u ostalim državama u Austriji se podstiče primena raznovrsnih nastavnih metoda i oblika rada i različitih nastavnih sredstava (geografske karte, aerofoto snimci, satelitski snimci, grafički prikazi tekstualni materijal, dijapozitivi, video filmovi, TV emisije, audio zapisi, radijske emisije i slično). Koristi se savremena tehnologija te metode multimedijalnih prezentacija uz korišćenje interneta. Ističe se usmeravanje učenika na različite oblike rada poput samostalnog rada i istraživanja, rada u parovima, rada u grupama, diskusije, priprema samostalnih prezentacija, terenski rad i projektna nastave. Savremena sredstva približavaju učenicima udaljenije delove sveta i objašnjavaju procese i pojave. U kurikulumu se navode samo opšta uputstva za ocenjivanje učenika u svim predmetima.

Kako je nastavni plan i program za osnovne škole opšti okvir nastavnici su slobodni da odluče u određenoj meri o izboru sadržaja kao i o nastavnim metodama i materijalima. Nastava u osnovnoj školi je orijentisana na učenika i stimulativna, a nastavnici koriste različite tehnike poput: učenja kroz igru, učenje otkrivanjem i projektnu nastavu. Primena informaciono-komunikacionih tehnologija (ICT) koristiti se za samostalan rad, individualizovano učenje i kreativni rad. Sadržaji nastave u osnovnoj školi su organizovani kroz predmete, ali se insistira na interdisciplinarnom pristupu. To važi i za interkulturalno i ekološko obrazovanje. Nastavnici i školske zajednice imaju određenu slobodu pri izboru

²⁸ Sachunterricht

nastavnih materijala i udzbenika koji će se koristiti, međutim, to je odgovornost nadležnog federalnog ministra da dekretom propiše osnovne nastavne materijale koji se koriste u školi.

3.6. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju- Austrija

Složene interakcije između prirode i društva u prostoru u XXI veku predstavljaju veliki izazov za društvo. Globalizacija, klimatske promene, porast broja stanovnika, nejednakosti, resursi i sukobi zbog njih su globalni problemi čovečanstva čije izučavanje i objašnjavanje zahteva veoma visok stepen različitih kompetencija. U geografiji prostor ima centralnu ulogu u razumevanju interakcije između prirode i društva. Odnosi između prirodnih činilaca i društvenih delatnosti u različitim delovima Zemlje predstavljaju interakcije između ekologije (ekološki uticaj strukture, održivost, korišćenje zemljišta sukobi) s jedne strane i razumevanju ekonomske granice društva sa druge. Kao važan deo geografske stručnosti, proučavanje prostora može se smatrati sposobnost orijentacije u prostoru na različite načine, što je preduslov za dalje sticanje geografskih veština. Učenik će poznavajući druge kulture bolje shvatiti Evropsku uniju, približavanja i razilaženja u tom prostoru, ali i drugim delovima sveta. Znajući različite strukture stanovništva i prostorno različitim delovima sveta, učenik će razumeti migracione tokove i razviti strategija ka mogućim oblicima integracije. Zajedno sa istorijom, geografija doprinosi razumevanju ekonomskih odnosa a samim tim i smanjenju razlika između ekonomskih sistema. Zadaci nastave geografije ogledaju se u praktičnoj primeni savremenih digitalnih tehnologija (Geografskin informacioni sistem GPS, Internet ili kompjuterske simulacije). Učeniku se pristupa individualno. Kroz vannastavne aktivnosti izvan školske ustanove, se realizuju (zajedno sa istorijom i građanskim obrazovanjem) različiti projekti koji pružaju priliku za nezavisnu akciju i praktično iskustvo. Izučavanje različitih regiona na Zemlji, putem adekvatnih metoda i oblika rada, kod učenika će razvijati interkulturalne kompetencije. Proučavanje ekonomskih procesa na Zemlji predstavlja osnov za formiranje "održivog razvoja" koji svojim sadržajem ciljevima i različitim metodama predstavljaju suštinski deo opšteg obrazovanja, ali i mogućnost za interkulturalno delovanje.

Tabela broj 11: Ishodi predmeta Geografija i ekonomija²⁹

Ishodi u nastavi geografije i ekonomije	Učenik će biti sposoban da: - nabroji opiše, sumira, definiše i reprodukuje ekonomske činjenice; - shvatiti međusobne odnose, uporedi geografske pojmove i procese po određenim kriterijumima ili istraži aspekte, objasni i klasifikuje; - upoređuje različite društvene strukture; - na različitim primerima društva objašnjava ekonomske principe; - objedini više informacija, napravite prezentaciju, proceni statističke podatke i prenese ono što je naučeno; - sprovede sopstveno istraživanje i prezentuje rezultate koje će da tumači i kritički procenjuje; - planira da samostalno osmisli nešto novo, razvije modele rešenja; - razume postojeće koncepte evropskog regionalnog razvoja i tumači ga; -procenjuju uslove za globalizaciju i analizira posledice.
--	---

Tabela broj 12: Sadržaji predmeta Geografija i ekonomija, istorija i političko obrazovanje³⁰

Sadržaji grupe predmeta: Geografija, ekonomija, istorija i političko obrazovanje	- Ekološki prostorni razvoj; - Evropska unija(EU); prava građana u EU; Instrumenti EU; regionalna politika i politika razvoja-analiza; - Ekoturizam; - Distribucija i nedostatak resursa na Zemlji-analiza i predlog rešenja; - Ciljevi, nivoi i instrumenti prostornog planiranja; - Zemlje u razvoju; strategije za razvoj i saradnju;centri regionalnog razvoja; - Razvoj stanovništva i analiza relevantnih ekonomskih oblasti; - Orijentacija na terenu; mape, slike, GPS,t umačenje dijagrama i tekstova.
---	--

Tabela broj 13: Sadržaji predmeta Geografija i ekonomija³¹

Sadržaji grupe predmeta: Geografija i ekonomija,	Raznolikost i jedinstvo-nove Evrope; Izraz "region" i struktuiranje Evrope; razumevanje različitih načina struktuiranja Evrope prema prirodnim regionalnim, kulturnim, političkim i ekonomskim karakteristikama; razumevanje koncepta Evrope znajući glavne regionalne i ekonomske efekte procesa integracije u Evropsku uniju;Proizvodna područja prolaze kroz promene -devalorizacija i valorizacija kao društveno-ekonomski problemi; Korišćenja poljoprivrednog zemljišta i njegov uticaja na potencijal prirodnih regija i agro-socijalnih odnosa; Procena kvaliteta prirodnih područja za razvoj turizma i posledice ovakvog razvoja; konvergencije i divergencije evropskih društava: razumijevanje evropske dimenzije za razvoj društva i prepoznavanje mogućnosti za planiranje vlastitog života i karijere, priznajući da se Evropa razvila u kontinent imigracije. Konkurencije i regionalne politike: sticanje uvida u transportnu i ekonomsku politiku Evropske unije; učenje o državnim organima, instrumentima i funkcije vlasti u zemlji kritički ocenjujući ih; prepoznavanje i analiza regionalnih razlika na osnovu odabranih država i nadnacionalnih entiteta, kao i razumevanje važnosti regionalne politike za smanjenje tih razlika u odnosu na regionalni razvoj na bazi izabranih primera, pokazujući promene u regijama, ekonomiji i društvu, posle pristupanja Evropskoj uniji; Razumevanje važnosti prekogranične saradnje za prostorni razvoj.
---	---

²⁹ Izvor: Hauptshulen HS Lehrplan Das Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/lp/Hauptschulen_HS_Lehrplan1590.xml

³⁰ Izvor: Hauptshulen HS Lehrplan Das Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/lp/Hauptschulen_HS_Lehrplan1590.xml

³¹ Izvor: Hauptshulen HS Lehrplan Das Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/lp/Hauptschulen_HS_Lehrplan1590.xml

U skladu sa propisanim zakonom nastavnici imaju slobodu primene različitih metoda i oblika rada, koristeći individualizaciju i diferencijaciju prema interesima učenika. Koristi se projektna nastava, kao što su poseta raznim kompanijama, izleti, praktično radno iskustvo i projektna nedelja. Nastavna sredstva su odobreni udžbenici i ICT. Brošure, filmovi i video trake od ne-školskih ustanova (Komore rada, kompanija) se takođe koriste kako bi se osigurala funkcionalnost nastave.

3.7. Geografski kurikulum u osnovnom obrazovanju-Srbija

U uputstvu za realizaciju nastavnih programa pojedinih razreda (petog do osmog), u Srbiji izdvajaju se: cilj izučavanja nastave geografije, zadaci i operativni zadaci kao i kratko uputstvu u načinu realizacije (predložene metode rada) kao i nastavne teme sa sadržajima koje treba obraditi. Nastavnici se upućuju i na Standarde obrazovnih postignuća (ZUOV, 2010). Takođe, dat je okvirni plan časova (obrade, utvrđivanja i drugih tipova časova) koje nastavnici moraju da poštuju. Kako je ranije izloženo cilj nastave geografije nije jedinstven na nivou celokupnog nivoa obrazovanja (osnovne škole) već se razlikuje po razredima. Prema Pravilnicima³² ostvarivanje zadataka nastave geografije doprineće se osposobljavanju i razvijanju znanja, veština, stavova i vrednosti koji su neophodni za razvoj humane, harmonične i interkulturalno usmerene ličnosti, sposobne da se snalazi u prostoru i složenim uslovima društva i doprinosi razvoju svoje zajednice kao odgovoran građanin.

U Programom nastave geografije za određeni razred, uz uputstvo o načinu realizacije nastave (preporuka određenih nastavnih metoda i oblika rada) i upućenost na standarde postignuća, nema bazičnih kompetencija koje učenik treba da poseduje na kraju osnovnog obrazovanja. Prema preporuci Nacionalnog prosvetnog saveta (NPS) za 2013. godinu reforme nastavnih programa posebno opšteobrazovnih predmeta u koje je uključena i geografija zasnivaće se na reformi standarda učeničkih postignuća koji moraju da budu bazirani na ključnim kompetencijama. Može se zaključiti da je u ovom domenu geografsko obrazovanje (kao i drugih opšteobrazovnih predmeta bez obzira na Standarde postignuća) i dalje fokusirano na geografske sadržaje a ne na kompetencije i ishode obrazovanja.

³² *Pravilnici o Nastavnom planu i nastavnom programu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, "Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 6/2007, br. 2/2010 br. 5/2008, br. 6/2009 i br. 2/2010*

Tabela broj 14: Nastavne teme za predmet geografija u osnovnom obrazovanju u Republici Srbiji ³³

	Nastavna tema
	Peti razred
1.	Vasiona i Zemlja
2.	Geografska karta
3.	Planeta Zemlja
	Šesti razred
1.	Planeta Zemlja
2.	Stanovništvo i naselja na Zemlji
3.	Geografska sredina i ljudske delatnosti
4.	Regionalna geografija Evrope
	Sedmi razred
1.	Opšte geografske odlike Azije (Jugozapadna Azija, Južna Azija, Jugoistočna Azija, Srednja Azija, Istočna Azija)
2.	Opšte geografske odlike Afrike (Severna Afrika, Istočna Afrika, Zapadna Afrika, Južna Afrika)
3.	Opšte geografske odlike Severne, Srednje Amerike i Južne Amerike; Australije i Okeanije; Arktika i Antarktika
4.	Svet kao celina
	Osmi razred
1.	Geografski položaj, granice i veličina Srbije
2.	Prirodne odlike Srbije
3.	Panonski basen
4.	Planinski reljef
3.	Srpsko-makedonska masa
6.	Dinaridi
7.	Karpato-balkanidi
8.	Klima Srbije
9.	Vode Srbije
10.	Zemljište, biljni i životinjski svet Srbije
11.	Zaštita prirode
12.	Stanovništvo i naselja Srbije
13.	Privreda Srbije
14.	Zavičajna geografija
15.	Srbi van granica Srbije
16.	Srbija u integracionim procesima

3.8. Geografski kurikulum u srednjem obrazovanju -Srbija

Cilj obrazovanja i vaspitanja u srednjoj školi je da se putem sticanja funkcionalnih znanja, ovlada veštinama, formiraju stavovi i vrednosti a u okviru predviđenih nastavnih predmeta, osigura: pun intelektualni, emocionalni, socijalni, moralni i fizički razvoj učenika u skladu s njihovim sposobnostima, potrebama i interesima. Prema preporuci EU, unapređenje jezičke, matematičke, naučne, umetničke, kulturne, tehničke, informatičke pismenosti je

³³ Izvori: Pravilnici o Nastavnom planu i nastavnom programu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, "Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 6/2007, br. 2/2010 br. 5/2008, br. 6/2009 i br. 2/2010

neophodno za nastavak obrazovanja i profesionalni razvoj (Dolores, 2006). Međupredmetne kompetencije osiguravaju učenicima uspešno snalaženje u svakodnevnom životu i radu. Za njihov razvoj važni su ne samo sadržaji već i metode i oblici rada kojima se one proučavaju a poželjne su istraživačke i interaktivne metode, refleksija, kritičko mišljenje i kooperativno učenje. Nastavni program u stručnom obrazovanju i obukama u Republici Srbiji definiše se kao strukturalna osnova za organizaciju i realizaciju obrazovanja i obuka, kao i za postizanje željenih ishoda učenja. Programom se definišu:

- ciljevi, ishodi i sadržaji obrazovanja i obuka;
- procesi i aktivnosti njihovog postignuća i realizacije (organizacioni oblici, strategije, modeli i metode, nastave i učenja) i načini i kriterijumi vrednovanja postignuća.³⁴

*Tabela broj 15: Dužina i način izučavanja geografije u srednjem obrazovanju u Republici Srbiji*³⁵

Nastava geografije Srbija srednje škole	Gimnazije	Srednje stručne škole
	-prva, druga i treća godina po dva časa nedeljno-obavezan predmet	-U zavisnosti od usmerenja jedna godina izučavanja po jedan ili dva časa nedeljno-obavezan predmet -dve godine u ekonomskim i turističkim školama-obavezan predmet -medicinska geografija, agrarna geografija, geografija hrane-izborni predmet po modulu

Nastavni program društvene geografije težište stavlja na osnovne karakteristike demografskog razvoja i mere koje se preduzimaju u cilju prevazilaženja postojećih razlika u pojedinim regijama sveta kao celine. Stečena znanja učenika trebalo bi da budu primenjiva, a učenici osposobljeni da sami istražuju i analiziraju određene demografske pojave i procese. Posebnu važnost u programima društvene geografije imaju socijalne i građanske kompetencije. Socijalna kompetencija (saradnja, timski rad) omogućava učenicima da konstruktivno učestvuju u društvenom životu, ne ugrožavajući interese, potrebe, osećaje, prava drugih, čime se jača društvena kohezija u Srbiji. Učenik ume da sarađuje i timski radi na rešavanju različitih problema, koji su od značaja za njega i širu društvenu zajednicu. Primenjujući građansku kompetenciju za život u demokratskom društvu učenici/ce shvataju osnovne pojmove, institucije, procedure, načela i vrednosti demokratskog društva, svesni su mesta i uloge građanina za razvoj i održanje demokratskog društva, razumevanje izazova sa

³⁴ Izvor: Službeni glasnik RS, broj 55/05 i broj 71/05, 2005

³⁵ Izvor: Službeni glasnik RS, broj 55/05 i broj 71/05, 2005

kojima se suočava savremeno društvo i država i spremni su da aktivno i konstruktivno učestvuje u različitim sferama društvenog života (ZUOV, 2013).

Cilj nastave geografije u gimnaziji je razvoj geografskog logičkog mišljenja i sticanje novih znanja, veština i stavova iz oblasti fizičke i društvene geografije, geografije sveta i nacionalne geografije Srbije (geografskim pojmovima, pojavama, procesima i zakonitostima), neophodnim za razumijevanje savremene svetske stvarnosti i razvoj moralnih vrednosti, tolerancije, poštovanja i pripadnosti multietničkom, multijezičkom i multikulturalnom svetu.

Tabela broj 16: Ciljevi nastave Geografije u srednjim stručnim školama u Republici Srbiji³⁶

Cilj nastave Geografije u srednjim stručnim školama	-Uočavanje i shvatanje korelativnih odnosa između geografije i drugih prirodnih i društvenih nauka; -Sticanje novih aktuelnih znanja o položaju, mestu i ulozi Srbije na Balkanskom poluostrvu i jugoistočnoj Evropi; -Sticanje novih i produbljenih znanja i objašnjenja o savremenim geografskim pojavama, objektima i procesima na teritoriji Republike Srbije; -Sticanje novih aktuelnih znanja o porastu, kretanjima, strukturnim promenama i teritorijalnom razmeštaju stanovništva; -Razumevanje aktuelne geografske stvarnosti naše zemlje i savremenog sveta; -Razvijanje osećanja pripadnosti svojoj naciji kao delu integralnog sveta, izgradnja i negovanje nacionalnog i kulturnog identiteta u multietničkom, multikulturalnom i multijezičkom svetu; -Oposobljavanje učenika da primenjuju geografsko znanje i veštine u daljem obrazovnom i profesionalnom razvoju; -Oposobljavanje učenika za odgovorno ophođenje prema sebi i okruženju i za aktivno učestvovanje u zaštiti, obnovi i unapređivanju životne sredine.
--	---

NPS je 2014. godine predložilo usvajanje modula ogleda u srednjem obrazovanju. U ovim modulima je obrazovanje bazirano na ciljevima i ishodima obrazovnog predmeta. Program modula navodi nastavne teme sa obaveznim i preporučenim sadržajima po temi, okviran broj časova za realizaciju teme, (bez obrade i utvrđivanja kao načina realizacije). U načinima realizacije programa naglašene su metode, mesto realizacije kao i preporuke za korelaciju sa konkretnim predmetima (istorija, biologija, preduzetništvo i slično). Prema Strategiji razvoja stručnog obrazovanja u Srbiji (2005), moduli su specifični i posebni segmenti, paketi učenja koji vode do postignuća definisanih ishoda učenja. Moduli mogu biti samostalni ili deo širih programskih, odnosno organizacionih celina. Dizajnirani su na osnovu srodnih i komplementarnih principa, različitih obrazovnih zahteva i definisanih tematskih

³⁶ Izvor: <http://www.nps.gov.rs/arhiva/>

zadataka. Svojom strukturom moduli obezbeđuju sticanje znanja, veština i sposobnosti (kompetencija) i međudisciplinarno, odnosno međupredmetno povezivanje (Službeni glasnik RS, broj 55/05 i broj 71/05, 2005). U većini modula geografija se izučava u toku jedne godine kao opšteobrazovni predmet, dok se u pojedinim modulima javlja i kao jednogodišnji izborni predmet.

*Tabela broj 17: Sadržaji programa geografije za drugu godinu srednje stručne škole ekonomskog smera*³⁷

Naziv nastavne teme	Nastavni sadržaji
Stanovništvo, religija kultura	- Raspored stanovništva na Zemlji; broj stanovnika, gustina naseljenosti i porast svetskog stanovništva; regionalne razlike u prirodnom priraštaju stanovništva sveta; strukture stanovništva; - Kulturni razvoj; Religija i kultura (svetske religije); Jezik i kultura, jezici sveta; - Stanovništvo i društveno-ekonomski razvoj; - Ekonomske strukture stanovništva; Prostorna mobilnost stanovništva kao pokazatelj razvijenosti sveta (migracije: vrste, smer i frekvencija).
Političke i ekonomske karakteristike savremenog sveta	- Formiranje političke karte sveta; Savremeni političko geografski procesi u svetu; - Globalizacija i globalni procesi; Evropska unija; Ostale evropske i vanevropske ekonomske političke integracije; Ujedinjene nacije- struktura i međunarodni značaj;- - Geografija svetske privrede; Demografski razvoj Srbije i njeno mjesto u Evropi i svetu;

3.9. Komparativni prikaz kurikuluma geografije u Italiji, Finskoj, Austriji i Srbiji

Komparirane države u svojim kurikulumima kao najvažnije ciljeve ističu sticanje veštine razumevanja i objašnjavanja geografskih procesa na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i globalnom nivou, usvajanje znanja o prirodno-geografskim i društveno-ekonomskim karakteristikama svoje države kao i usvajanje znanja o prirodno-geografskim i društveno-geografskim pojavama i procesima na globalnom nivou i razumevanje njihovih međuodnosa, razumevanje načina na koji globalni procesi utiču na društvo, shvatanje problema koji proizlaze iz nejednakog razvoja, sticanje znanja i razvoja svesti o važnosti zaštite prirode, racionalnom korišćenju izvora energije, važnosti održivog razvoja i saradnje u zaštiti okoline, upoznavanje sa opasnostima neprimerenog korišćenja tehnologije na okolinu i upoznavanje posledica takvih aktivnosti. Imajući u vidu napred izložene karakteristike nastavnih programa predmeta geografija u sklopu različitih obrazovnih sistema nameće se pitanje šta odlikuje dobar nastavni program geografije. U evropskim okvirima proučavanih zemalja (Italije, Finske i Austrije), obrazovanje je fokusirano na ishode i kompetencije a ne

³⁷ Izvor: Službeni glasnik RS, broj 55/05 i broj 71/05, 2005

na nastavne sadržaje. Analizom programa nastave geografije navedenih zemalja utvrđeno je da su ciljevi programa na nižem nivou obaveznog obrazovanja veoma slični u kompariranim zemljama. Najviše razlika u poređenju sa Srbijom se uočava u metodama proučavanja, vremenu realizacije i međupredmetnim kompetencijama. Prema Komljenović (2003) Nacionalnim okvirom školskog programa (kurikuluma) u zemljama EU regulisani su:

- lista obrazovnih oblasti sa ciljevima i ishodima;
- ciljevi i ishodi po nivoima i ciklusima za obavezne i izborne predmete tokom osnovnog i srednjeg obrazovanja;
- minimalni broj časova za svaki nivo i ciklus obrazovanja na nedeljnom (godišnjem) nivou kao i okvirni broj časova za pojedine obrazovne oblasti i predmete ili teme.

Tabela broj 18: Ciljevi geografskog kurikuluma u osnovnoj školi (Eurydice, 2013)

	Italija	Finska	Austrija
Ciljevi geografskog kurikuluma u osnovnoj školi	-Geografija proučava odnose između ljudskih društava uz međusobnu zavisnost sa planetom na kojoj živimo kao i proces transformacije sredine pod dejstvom ljudi ili prirodnim uzrocima različitih tipova. -Geografija proučava u različitim prostornim i demografskim aspektima, društveno - kulturne i političko-ekonomske odnose, razvijajući veštine vezane za aktivno građanstvo i multikulturalno društvo. -Razvijanje sposobnosti korišćenja geografskih karata i orijentacije u prostoru.	-Cilj geografije je razvijanje geografskog shvatanja sveta, odgovoran odnos prema prirodnim bogatstvima i okolini, svest o različitosti prirodnih i kulturnih sredina u svetu i stvaranje osnove za interkulturalnu toleranciju i internacionalizam.	-Geografija omogućava usvajanje prirodnogeografskih i društvenogeografskih pojmova i njihovu međuzavisnost. -Usvajanje stava o nužnosti odgovornog odnosa čoveka prema prirodi. -Razvijanje sposobnosti korišćenja geografskih karata i orijentacije u prostoru. -Poznavanje društvenih, ekonomskih, političkih, kulturoloških različitosti u Evropi i svetu (tolerancija prema drugim religijama, narodima, rasama) i uloga Austrije u Evropi i svetu.

Analizom ciljeva u nastave geografije na nivou obaveznog obrazovanja u izabranim zemljama članicama EU (Italije, Austrije i Finske) uočavamo veliku sličnost. Naime ciljevi nastave geografije ovih zemalja su koncentrisani na međuzavisnost prirode i društva, složene društveno-ekonomske procese i prostorne promene uz očuvanje prirode. Ovi ciljevi se podudaraju sa ciljevima nastave geografije u osnovnoj školi u Srbiji, (tabela broj 5). Razlika u ciljevima programa nastave geografije u zemljama EU i Srbije je upravo u interkulturalnim ciljevima programa (kurikuluma) geografije. Sve navedene zemlje (Italija, Austrija i Finska)

u svojim programima geografije imaju jasno istaknutu interkulturalnost kao cilj od početka izučavanja predmeta, dok se u programu geografije u osnovnoj školi Srbije interkulturalnost kao cilj programa geografije ističe tek od sedmog razreda osnovne škole.

*Tabela broj 19: Ciljevi nastave geografije u osnovnoj školi u Srbiji*³⁸

Ciljevi nastave geografije u Srbiji u osnovnoj školi	
peti i šesti razred	Cilj nastave geografije je usvajanje znanja o prirodnogeografskim i društvenogeografskim objektima, pojavama i procesima i njihovim međusobnim vezama i odnosima u geoprostoru. Nastava geografije treba da doprinese stvaranju realne i ispravne slike o svetu kao celini i mestu i ulozi naše države u svetu.
sedmi razred	Cilj nastave geografije jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da upoznaju i razumeju geografske objekte, pojave, procese i zakonitosti u prostoru, njihove uzročno-posledične veze i odnose, razviju geografsku pismenost i geografski način mišljenja, svesti i odgovornog odnosa prema svom zavičaju, državi, kontinentu i svetu kao celini i tolerantnog stava prema različitim narodima, njihovim kulturama i načinu života.
osmi razred	Cilj nastave geografije jeste da se osigura da svi učenici steknu bazičnu jezičku i naučnu pismenost i da napreduju ka realizaciji odgovarajućih Standarda obrazovnih postignuća, da se osposobe da rešavaju probleme i zadatke u novim i nepoznatim situacijama, da izraze i obrazlože svoje mišljenje i diskutuju sa drugima, razviju motivisanost za učenje i zainteresovanost za predmetne sadržaje, kao i da učenicima pruži znanja i objašnjenja o savremenim geografskim pojavama, objektima i procesima na teritoriji Republike Srbije. Oslanjajući se na prethodno stečena znanja i umenja učenika, nastava geografije će im omogućiti razumevanje osnovnih fizičko-geografskih odlika naše zemlje i upoznavanje složenih društveno-ekonomskih procesa i promena, kako u našoj državi, tako i na Balkanskom poluostrvu, Evropi i svetu kao celini

Dalja komparativna proučavanja odnosiće se na metode i oblike u nastavi geografije različitih zemalja

³⁸ Izvori: Pravilnici o Nastavnom planu i nastavnom programu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, "Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 6/2007, br. 2/2010 br. 5/2008, br. 6/2009 i br. 2/2010

Tabela broj 20: Preporučene metode i oblici rada u programima geografije u obaveznom obrazovanju

Preporučene metode i oblici rada u programima geografije u obaveznom obrazovanju	Italija	Finska	Austrija	Srbija
	istraživačke aktivnosti, kooperativno učenje, predavanje, frontalna nastava, projektna nastava, grupni rad	istraživačke, problemski pristup, nastavi, grupni rad	učenja kroz igru, učenje otkrivanjem i projektnu nastavu, grupni rad	nisu naglašene ³⁹

Tabela broj 21: Minimalan i maksimalan broj učenika u odeljenju na različitim nivoima obrazovanja u Italiji, Finskoj, Austriji i Srbiji (Eurydice, 2012)⁴⁰

Minimalan i maksimalan broj učenika u odeljenju	Italija	Finska	Austrija	Srbija
ISCED 1	15	x	10	15
	26	x	25	34
ISCED 2	18	x	20	25
	27	x	25	34
ISCED 3	27	x	20	25
	30	x	30	34

Analizom tabele broj 20. možemo zaključiti da postoji značajna razlika u primeni metoda i oblika rada u nastavi geografije u analiziranim zemljama EU i Srbije. U programima geografije u osnovnoj školi kao preporuka u radu ističu se različite nastavne metode iako je u praksi uglavnom dominantan frontalni oblik rada,⁴¹ u ostalim zemljama (Italiji, Finskoj, Austriji) su to uglavnom istraživačke metode, projektna nastava, kooperativno učenje i učenje putem otkrića. Grupni oblik rada se nedovoljno primenjuje.⁴² Razlozi su brojni a jedan od njih mogao bi biti i veći broj učenika po odeljenju u Srbiji nego u kompariranim zemljama EU (tabela broj 21). Za razliku od osnovnoškolskog programa geografije srednjoškolski programi se veoma razlikuju prema sadržajima i ishodima u zavisnosti od toga da li je stručno obrazovanje trogodišnjeg ili četvorogodišnjeg profila, obrazovanje po modulu ili gimnazija.

³⁹ Izuzev u programima petog i sedmog razreda "Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 6/2007, br. 6/2009

⁴⁰ Podaci za Srbiju prema http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovnoj_skoli.html

⁴¹ OECD (2012), *Strengthening Integrity and Fighting Corruption in Education: Serbia (Serbian version)*, Paris

⁴² OECD (2012), *Strengthening Integrity and Fighting Corruption in Education: Serbia (Serbian version)*, Paris

4. Interkulturalno obrazovanje

4.1. Uloga i ciljevi interkulturalnog obrazovanja

„Interkulturalno” je dinamički pojam i odnosi se na uspostavljanje i razvijanje odnosa između grupa ljudi koje pripadaju različitim kulturama. „Interkulturalizam” označava da različite kulture žive u interakciji. Ta interakcija podrazumeva prisustvo uzajamne zainteresovanosti, prihvatanja i poštovanja. „Interkulturalizam” pretpostavlja multikulturalizam i ukazuje na razmenu među kulturama i dijalog na različitim nivoima: lokalnom, regionalnom, nacionalnom ili međunarodnom (Gošović i sar., 2009). Interkulturalno obrazovanje znači obrazovanje za mir, za razvoj, za demokratski saživot, obrazovanje za ljudska prava (Falanga, 1993). Jačanje interkulturalnog identiteta i razvijanje interkulturalne kompetencije je važno za proces doživotnog obrazovanja prilagođenog potrebama i izazovima savremenog društva. Po Šušnjiću (2007) danas smo, kao nikad ranije, silom prilika, upućeni jedni na druge: ljudi različitih vera, nacija, političkih uverenja moraju da žive pod istim krovom i da razmenjuju materijalna dobra i duhovne vrednosti.

Postoje razlike u pojmovima multikulturalizam i interkulturalizam. Dok se pojam multikulturalizam odnosi na pluralitet elemenata u igri, situacije saživota između različitih kultura, pojam interkulturalnog je dinamičan pojam i nužno ukazuje na odnos, razmenu, na skup dinamičkih tokova koji obeležavaju susrete pojedinaca različitog kulturnog porekla (Camilleri, 1992).

Međunarodna komisija za obrazovanje za 21. vek (Dolores, 1996) je zaključila da bi obrazovanje u budućnosti trebalo da se oslanja na sledeće ciljeve:

„Učiti da znam” podrazumeva kombinaciju širokog opšteg obrazovanja sa mogućnošću praktičnog rada na nekoliko projekata. Opštim obrazovanjem otvoren je pristup drugim jezicima i oblastima znanja. To omogućava razvoj veština koje bi trebalo da budu prenete i kroz interkulturalno obrazovanje. Najvažnije kompetencije za uspešno učenje bile bi radoznalost, kritičko mišljenje, rešavanje problema. Takođe nastavnikove kompetencije za rad u interkulturalnoj sredini bile bi posedovanje znanja o drugačijim kulturnim i etničkim zajednicama.

„Učiti da uradim” podrazumeva dobijanje profesionalnih veština, ali i sticanje kompetencija za snalaženje u različitim situacijama i kompetencije za timski rad. Imajući u vidu nacionalni i međunarodni kontekst, učiti da uradim uključuje i sticanje neophodnih kompetencija koje osposobljavaju pojedinca da nađe svoje mesto u društvu.

“Učiti da živim zajedno sa drugima” znači razvijati razumevanje za druge i uvažavanje uzajamne zavisnosti u duhu poštovanja vrednosti pluralizma, međusobnog razumevanja, mira i kulturne različitosti. Ovakav načina zajedništva se postiže učešćem u različitim zajedničkim projektima, ali i učenjem kako se prevazilaze konflikti. To podrazumeva da učenici steknu znanja, veštine i vrednosti koje doprinose duhu solidarnosti i saradnje među različitim pojedincima i grupama u društvu. Učiti da bi se živelo sa drugima posebno ističe važnost timskog rada gde se razvijaju pripadnosti grupi, zajednička odgovornost, poštovanje, kooperativnost, odgovornost za uspeh ili neuspeh projekta.

“Učiti da budem razvijenija ličnost” podrazumeva najveći stepen autonomije, prosuđivanja i lične odgovornosti što kod učenika/ca osnažuje osećaj identiteta. Obrazovanje mora da vodi računa o potencijalima učenika, uključujući i kulturni potencijal koji podrazumeva pravo na različitost. Učenički eksperimenti u okruženju doprinose sopstvenom znanju i znanju u odnosima s drugima dok se edukacija nastavnika zasniva na razvoju socijalnih, građanskih i interkulturalnih kompetencija.

Cilj interkulturalnog obrazovanja je da:

- promovise uslove koji vode pluralizmu u društvu kroz povećanje osetljivosti za sopstvenu kulturu i podseća decu na činjenicu da postoje drugi načini postupanja i drugi vrednosni sistemi;
- kod dece razvija poštovanje za životne stilove koji se razlikuju od njihovog da bi mogli da razumeju i cene jedni druge;
- kultiviše posvećenost ravnopravnosti osposobljavajući decu da odgovorno (na osnovu poznavanja činjenica) prave izbore i preduzimaju akcije usmerene protiv diskriminacije i predrasuda;
- uvažava sličnosti i različitosti u pogledu vrednosti i osposobljava svu decu da govore u svoje ime i da artikulišu svoju kulturu i istoriju (Gošović i sar., 2009).

4.2. Međunarodne smernice za interkulturalno obrazovanje

Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja (2012) izdvaja međunarodne instrumente i dokumente kojima se promoviše interkulturalno obrazovanje. Neki od njih su:

- Povelja o građanskim i političkim pravima UN-a (1946);
- Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima (1948);
- Konvencija o pravima deteta (1989);
- Preporuka Saveta Europe o merama koje valja preduzeti protiv podsticanja na rasnu, nacionalnu i versku mržnju iz 1996. godine;
- Konvencija i preporuke protiv diskriminacije u obrazovanju, Unesco (1960);
- Međunarodna konvencija o ukidanju svih oblika rasne diskriminacije (1965);
- Odluka evropskih ministara o obavezi uvažavanja obrazovnih i kulturnih potreba druge generacije migranata iz 1984. godine, koja je bila podsticaj za uključivanje interkulturalnih sadržaja u nastavne i vannastavne programe i u obrazovanje evropskih nastavnika;
- Preporuka Saveta Europe o merama koje valja preduzeti protiv podsticanja na rasnu, nacionalnu i versku mržnju iz 1996. godine;
- Borba protiv rasizma i netolerancije prema Romima (1998);
- Deklaracija i program vaspitanja i obrazovanja za demokratsko građanstvo utemeljeno na pravima i odgovornostima građana iz 1999. godine;
- UNESCO Univerzalna deklaracija o kulturnoj različitosti (2001);
- Milenijumski ciljevi razvoja, UN (2002);
- Svet po meri deteta, UN (2002)

Interkulturalno obrazovanje u Republici Srbiji pronalazi pravni okvir u međunarodnim instrumentima i nacionalnom zakonodavstvu. To su pre svega Ustav Republike Srbije (2006) i Savezni Zakon o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina (2002) kao i Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (2009).

4.3. Zašto je potrebno interkulturalno obrazovanje?

Mnogobrojni projekti koji su započeti u evropskim zemljama uključili su nekoliko dominantnih modela realizacije multikulturalizma i interkulturalizma, kao što su:

- osnaživanje kulturnog identiteta manjinskih naroda pružanjem pomoći za bolju integraciju u dominantnu kulturu;

- pripremanje posebnih informacija o različitom kulturnom poreklu manjina, sa ciljem povećanja praga tolerancije manjinskih, a posebno većinskih grupa;
- redefinisanje procesa evaluacije kako bi škola postala multikulturalna. Za to su neophodne korenite promene u organizaciji škola, programa, nastavnih potencijala i sistema profesionalnog razvoja nastavnika;
- podsticanje interkulturalne komunikacije u cilju ubrzanja procesa integracije Evrope;
- osposobljavanje za strateške veštine, posebno u oblasti komunikacija (Evropska dimenzija u obrazovanju, 1977).

Prema (Jevtić i Mikanović, 2012) humane pretpostavke interkulturalnog vaspitanja i obrazovanja podrazumevaju jednako pravno razvoja ličnosti u skladu sa njenim mogućnostima i formiranje svesti o pripadnosti zajedništvu i otvaranju prema drugim kulturama, bez gubljenja ličnog identiteta.

Argument za neophodnost jačanja interkulturalnog obrazovanja i osnaživanje interkulturalnih kompetencija učenika i nastavnika, autorka ovog rada pronašla je u sprovedenim istraživanjima u Srbiji po pitanju tolerancije prema različitim kulturama, religijama i pripadnicima manjinskih grupacija. Jedno od istraživanja (Stojković, 2009) je sprovedeno u periodu od januara do juna 2011. godine u školama Rasinskog okruga u Srbiji⁴³. Zaključci su bili da se viši nivo samoeфикаsnosti nastavnika blago odražava na pozitivno prihvatanje interkulturalnog i obrazovanja i vaspitanja. Takođe, stariji nastavnici su iskazali više otpora prema interkulturalnosti nego mlađi. Naime, kada su u pitanju humane pretpostavke interkulturalnosti, stariji i nastavnici sa više godina staža se ne razlikuju od ostalih.

Prema istraživanju Fonda za otvoreno društvo (2007) o mogućnostima za jednakost i kvalitet obrazovanja Roma u Srbiji „diskriminišući stavovi koje nastavnici ispoljavaju prema učenicima romske nacionalnosti u praksi se često odražavaju u obliku sniženih očekivanja od učenika Roma, što zatim povlači i pružanje nižeg kvaliteta obrazovanja”⁴⁴. Najveći broj učitelja raspoređen je tako da se može zaključiti da su stavovi o inkluzivnom obrazovanju

⁴³ Uzorkom je obuhvaćeno 305 nastavnika osnovne i srednje škole, studenata, budućih nastavnika, (od čega je bilo 78 muških i 227 ženska ispitanika) pri čemu uzorak nije ujednačen po polu, niti reprezentuje celu populaciju nastavnika Srbije. U istraživanju je korišćena metoda sistematskog neeksperimentalnog posmatranja.

⁴⁴ Istraživanja koje je Društvo učitelja u saradnji sa Zavodom za vrednovanje kvaliteta obrazovanja (ZUOV) i Fondom za otvoreno društvo sproveo 2010. godine. Projekat “Podrška inkluzivnom obrazovanju kroz obrazovni sistem”, odnosno „Obezbeđivanje horizontalne i vertikalne stručne podrške prosvetnim radnicima za razvoj inkluzivnog obrazovanja u redovnim školama”. Uzorak od 811 ispitanika u ovom istraživanju činili su učitelji/ce, nastavnici/e i profesori/ke razredne nastave različitog profesionalnog iskustva, starosne dobi i pola, koji/e izvode nastavu u osnovnim školama u 15 mesta različite veličine.

"prostor za intervenciju", odnosno da treba uložiti napore da se aktivnostima i merama senzibilizacije i edukacije utiče na njihove stavove i uverenja. Prema istraživanju Centra za prava deteta,⁴⁵ značajan procenat dece i mladih ima negativan stav prema osobama drugačije seksualne orijentacije (36,5%), prema ateistima (23,0%) i pripadnicima drugih nacionalnosti (21,8%). Prema istraživanju nasilja u osnovnim školama⁴⁶, 74% osnovnoškolaca je u periodu od tri meseca doživelo neki oblik vršnjačkog nasilja (Popadić, 2009). U izveštaju ETF-a za Srbiju (2009) godine kao prepreke inkluzivnom obrazovanju izdvajaju se „diksriminacija, predrasude i stereotipi u društvu i u školi”. Slična istraživanja sprovedena su 2009/2010. godine o uverenju budućih studenata o inkluzivnom obrazovanju⁴⁷. Dobijeni rezultati pokazuju da bi skoro tri četvrtine studenata sigurno uključilo učenike raseljenih i izbeglih lica; skoro dve trećine bi sigurno uključilo romske učenike; a manje od polovine studenta bi sigurno uključilo ostale grupe učenika. Skoro svaki peti student u svoje odeljenje sigurno ne bi uključio učenike sa intelektualnim smetnjama, sa oštećenjem vida i sa oštećenjem sluha (Macura-Milovanović, 2010). Sve napred izloženo navodi na važnost interkulturalnog obrazovanja i osnaživanje postojećih očigledno nedovoljno razvijenih intrkulturalnih kompetencija kako učenika tako i nastavnika.

U toku izvođenja vaspitno-obrazovnog rada treba organizovati sisteme učestvovanja-omogućiti međusobni razgovor i mogućnost donošenja odluka. Kada je u pitanju formiranje demokratskih stavova učenika ovo je idealan okvir rešavanja sukoba na pozitivan način, imenovanjem i prepoznavanjem problema, njegovih uzroka i posledice, kako bi se dala prednost dijalogu, sporazumu zasnovanom na pojmu pravde i pravednosti (Budić, Andevski, 2010).

4.4. Interkulturalne kompetencije

Razvijanjem interkulturalne kompetencije kroz sve nivoe obrazovanja, stvaraju se uslovi i osigurava se kvalitetna komunikacija koja je neophodna za uspostavljanje kvalitetnih odnosa za zajednički život u široj društvenoj zajednici svakog pojedinca (Bognar, 2008).

Kulturne različitosti i njihova uloga u svakodnevnom životu odražavaju se na ponašanje učenika i nastavnika koji u školu donose kulturne modele zajednica kojima pripadaju.

⁴⁵ Koalicije za monitoring prava deteta u Srbiji i organizacija Save the children (2012)

⁴⁶ Institut za psihološka istraživanja u periodu 2005-2009. godine

⁴⁷ Uzorak je činilo 113 studenata iz Slovenije (što čini 91,9% svih studenata Odeljenja razredne nastave na Pedagoškom fakultetu u Ljubljani) i 206 studenata iz Srbije (144 studenata, tj. 92,5% od ukupnog broja na smeru Profesor razredne nastave na Učiteljskom fakultetu u Beogradu i 62 studenta, tj. 68,8% od ukupnog broja na smeru Učitelj na Pedagoškom fakultetu u Jagodini).

Sagleda li se kultura u objektivnom, odnosno subjektivnom kontekstu, tada objektivna kultura predstavlja skup institucionalnih, političkih i istorijskih okolnosti koje odražavaju određenu grupu ljudi u međusobnoj interakciji, dok subjektivnu kulturu čini gledište ljudi koji učestvuju u interakciji kao njihov jedinstven način shvatanja kulturnih fenomena, odnosno način na koji organizuju, koordiniraju i vrednuju komunikaciju (Bennet, 2009). Prema Benetu (1986) postoje šest nivoa interkulturalne osetljivosti, pri čemu svaki sledeći nivo vodi ka većoj kulturnoj različitosti. Veće iskustvo sa kulturno drugačijima povećava interkulturalnu kompetenciju.

Interkulturalni identitet ogleda su u:

- prihvatanju postojećih i novih kulturnih elemenata;
- povećanju širine i dubine viđenja;
- većem samorazumevanju, samoprihvatanju i samopouzdanju;
- povećanoj otvorenosti i fleksibilnosti;
- povećanoj kreativnosti koja omogućava suočavanje s novim izazovima (Kim, 1991).

Prema Piršlu (2007) da bi škola odgovorila složenim zahtevima i izazovima interkulturalizma, nije dovoljna samo kvantitativna promena programskih sadržaja i nastavnih metoda, već pre svega njihova kritička revizija, posebno promena stavova nastavnika prema učenicima, učenika prema nastavnicima, kao i učenika prema učenicima. Prema tome, govorimo li o interkulturalnoj perspektivi, jedna od važnih promena u školskoj didaktici leži upravo u saradnji u procesu podučavanja. Biti interkulturalno kompetentan, znači biti sposoban za razumevanje i prihvatanje drugih kultura, s kritičkom svešću o vlastitom kulturnom identitetu (Đurić, 2008).

Interkulturalna didaktika se zasnovana na saradničkom podučavanju. Uspešno saradničko podučavanje temelji se na pet ključnih činilaca:

- pozitivna nezavisnost;
- interpersonalna interakcija (učenik-učenik; učenik-nastavnik);
- sposobnost delovanja na interpersonalnom nivou;
- rad u malim heterogenim grupama;
- sistematsko razmišljanje o izvršenom radu te individualna i grupna evaluacija (Agosti,1999).

Procesi interkulturalnog učenja kroz koje prolaze mladi ljudi trebalo bi da se baziraju na njihovim životnim realnostima. Stoga bi jedan od zadataka planiranog interkulturalnog učenja svakako trebalo da bude bavljenje suprotstavljenim društvenim tokovima, kao i

pokušajem njihove integracije. Kontekst današnjice je veliki izazov za mlade ljude, za Evropu i za interkulturalno učenje. Upravo iz tog razloga, bavljenje ovom temom je više nego neophodno (Council of Europe, 2000). Interkulturalno vaspitanje sadrži dve ključne dimenzije: uvažavanje različitosti i poštovanje ljudskih prava i procesa koji od svakog pojedinca zahteva da poznaje vlastitu kulturu da bi bio sposoban da razume kulture drugih (Mihić, 2003).

5. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije

5.1. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Italije

Krajem prošlog veka, Italija se kao i većina zemalja Zapadne Evrope susrela sa većim prilivom migranata iz različitih delova sveta. Sve veća potreba za interkulturalnim obrazovanjem u školama posebno je naglašeno u devedesetim godinama XX veka, kada se na teritoriju ove države useljava veliki broj raseljenih lica sa iz različitih zemalja Evrope ali i sa drugih kontinenata. Ovakav priliv stranih državljana „naterao je” je regionalne vlasti u područjima posebno obuhvaćenim migracijama da razmišljaju o „integraciji stranaca” u obrazovni sistem Italije. U regijama koje su se isticalle većim brojem „stranaca” opštine su kroz saradnji sa školama počele da organizuju projekte interkulturalne edukacije za učenike i njihove roditelje. Danas su ovakvi projekti prilagođeni svim učenicima, nastavnicima i roditeljima kao pomoć za bolje upoznavanje različitih kultura. Projekti obuhvataju predavanja, diskusije, tribine, radionice i mnogobrojne aktivnosti u koje su uključeni kulturni medijatori. Kulturni medijator je visokoobrazovana osoba koja sarađuje sa lokalnom zajednicom, učenicima i njihovim roditeljima i ima visoko razvijene interkulturalne kompetencije. Cilj ovakvih kurseva-projektneog karaktera je da se učenici i njihovi roditelji ali i nastavnici upoznaju sa različitim kulturama kroz proučavanje istorije, geografije, književnih dela, muzike, filmova i slično. Kulturna medijacija podrazumeva različite metode i oblike rada a vrlo često se odvija i izvan okvira same škole.

Tabela broj 22: Primer segmenta iz kursa kulturne medijacije za osnovnu i nižu srednju školu:istorija, geografija i literatura Rusije (Richter Malabotta, 2006, str. 254)

Geografija	Istorija	Literatura, umetnost
1. Stanovništvo Rusije 2. Klima Rusije 3. Reljef Rusije 4. Prirodne zone (tundra, tajga stepa)-kroz slike i filmove	1. Prva slovenska država 2. Hrišćanstvo u Rusiji 3. Najeza Mongola 4. Širenje Rusije 5. Formiranje Ruske imperije 6. Prvi svetski rat i kriza u Rusiji 7. Socijalistička revolucija i formiranje Sovjetskog saveza (SSSR) 8. Uloga Rusije danas	1. Literatura-Rusija zemlja velikih pisaca Puškin, Gogolj, Tolstoj, Dostojevski 2. Arhitektura (poređenje kulture Rusije i Italije) kroz slike i filmove 3. Ruski balet-klasičan i moderan kroz filmsku projekciju

Od 2013⁴⁸. Godine, prema preporukama EU, nastava u italijanskim školama se sprovodi uz korišćenje kompetencija. U istorijsko-humanističkom području (italijanski jezik, istorija, geografija) poseban akcenat je na interkulturnoj dimenziji a ishodi se odnose na: Poznavanje kulturnog porekla i prirode političkih, pravnih, socijalnih i ekonomskih institucija u Italiji i Evropi; razumevanje prava i dužnosti građana; poznavanje italijanske istorije u okviru evropske i međunarodne istorije, naročito u vezi događaja, geografskog konteksta i najvažnijih ličnosti. Takođe, neophodno je poznavanje ključnih elemenata italijanske i evropske kulture, književne, umetničke, filozofske i verske tradicije, kroz proučavanje najrelevantnijih autorskih radova i sticanje neophodnih alata za poređenje sa drugim kulturama i tradicijama.

5.2. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Finske

Ciljevi osnovnoškolske nastave geografije u Finskoj zasnivaju se na očuvanju biodiverziteta i održivosti planete, prihvatanju i razvitku multikulturalizma. Učenici se upoznaju sa svojim kulturnim nasleđem i pripremaju se za aktivno učešće u multikulturalnom svetu. Finski nacionalni kurikulum određuje međupredmetne teme, to jest ključna prioritetna područja, ciljeve i sadržaje koji su uključeni u nekoliko školskih predmeta. Cilj međupredmetnih tema o kulturnom identitetu i internacionalizaciji je da pomogne učenicima da razumeju suštinu finskog i evropskog kulturnog identiteta, nađu svoj kulturni identitet i razvijaju sposobnosti za interkulturalnu interakciju u inostranstvu. Nastava je organizovana tako da učenici razumeju raznolikost ljudskog života i životnih okruženja širom sveta. Cilj je

⁴⁸ prema nalogu *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*,

da učenici shvate uzroke i posledice različitih kulturnih, društvenih i ekonomskih pojave u Evropi i svetu.

Interkulturalni elementi u nastavi geografije ogledaju se u razvoju kompetencija po kojima će učenici: biti upoznati sa različitim tumačenjima pojma kulture i biti u stanju da opišu posebne karakteristike različitih kultura; biti upoznati sa nematerijalnim i materijalnim kulturnim nasleđem; biti svestni svog kulturnog nasleđa i znati da promovišu svoju kulturu; poštuju kulturne raznolikosti kao deo bogatstva života i kao izvor kreativnosti biti u stanju da razmišljaju o alternativama kulturnog razvoja u budućnosti; biti u stanju da komuniciraju sa ljudima iz različitih kulturnih pozadina, čak i na stranim jezicima; nastojati da aktivno doprinose izgradnji multikulturalnog društva zasnovanog na uzajamnom poštovanju.

Tabelabroj 23: Ciljevi i sadržaji kursa Kulturna geografija

Kulturna geografija (Zajednički svet)	Ciljevi kursa su da učenici • znaju kako da koriste koncepte kulturne geografije i interpretiraju fenomene i strukture koje se odnose na ljudske aktivnosti uz korišćenje teorija i modela; • budu upoznati s različitim kulturama i biti u mogućnosti da procene faktore koji su doprineli njihovom razvoju; • moći da analiziraju populacijske trendove i karakteristike naselje u različitim regijama sveta i uzroke i posledica urbanizacije; • biti u stanju da procene mogućnosti koje pružaju prirodni resursi i ljudske aktivnosti u različitim regijama i da razumeju značaj ekološki i ekonomski održivog razvoja; • biti upoznati sa ciljevima prostornog uređenja i mogućnošću uticaja na uređenje prostora; • biti upoznati s različitim manifestacijama razlika; • biti u stanju da procene ljudsko blagostanje, stanje okoline i kulturno i socijalno održivi razvoj u sadašnjosti i u budućnosti u različitim regijama sveta.	Sadržaji kursa • porast broja stanovnika; • regionalna raspodela naselja, migracijski trendovi i urbanizacija; • kulture i kulturne promene; manjinske kulture; • prirodna bogatsva; razvrstavanje i snabdevanje; • proizvodnja i nabavka hrane; održiva poljoprivreda i ribarstvo; • različiti oblici poljoprivrede; • šume kao prirodni resursi i održivo šumarstvo; • sirovine i izvori energije; • položaj industrije; • načela održive ekonomije; • vrste transporta; • turizam i njegov značaj u različitim regijama; • svetska trgovina; • fenomen regionalnog širenja - geografska difuzija, jezgro i periferija; • korišćenje zemljišta u ruralnim i urbanim područjima; • centri i sfere uticaja; • interpretacija kulturnih pejzaža pomoću karte i slike; • prostorno planiranje i načela planiranja; • razlike u razvoju i međunarodna saradnja • globalizacija.
--	--	--

5.3. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije Austrije

Nacionalni okvirni kurikulum za predškolsko obrazovanje i vaspitanje u Austriji (2009) definiše obrazovna područja i aktivnosti koje obrazovna ustanova mora da poštuje. Jedan od ciljeva je i otvorenost prema drugim društvima i kulturama, tako da se na najnižem nivou obrazovanja učenici upoznaju sa interkulturalnim obrazovanjem i počinju razvoj interkulturalnih kompetencija, što omogućava da učenici i odrasli kasnije pokazuju interes za putovanje i učenje o drugim zemljama. U obrazovnom području „Emocije i društveni odnosi” predškolci treba da nauče da pokazuju emocije, ali i da ih kontrolišu i primijuju strategije suočavanja. Razvoj društveno - komunikacijske sposobnosti, kao što su sposobnost za saradnju i rešavanje sukoba, prihvatanja tolerancije i odgovornost za sebe i druge, gradi se sposobnost emocionalne samoregulacije. Emotivno i socijalno kompetentne osobe imaju sposobnost empatije i izgradnje kvalitetnih međuljudskih odnosa. Obrazovno područje „Etika i društvo” se bavi pitanjima vezanim za vrednosti i dostojanstvo osobe, kao i fer i nepoštenim radnjama. Mogući odgovori na ta pitanja postaju vidljivi u sastavu vrednosti u društvu. Pluralistička i demokratska društva smatraju interkulturalne vrednosti kao preduslov za mogućnost odgovornog ponašanja i konstruktivnog učestvovanja u društvenim procesima. Austrijska školska organizacija⁴⁹ vodi računa o austrijskim školama i škole imaju zadatak da iniciraju otvorenost prema drugim ljudima: učestvuju u austrijskom, evropskom i svetskom kulturnom životu; zastupaju temeljne ljudske vrednosti kao što su mir i sloboda i doprinose ostvarenju zajedničkih ljudskih odgovornosti. Jedan od glavnih ciljeva obrazovanje u Austriji je osposobiti učenike za demokratsko obrazovanje, za evropsko razmišljanje i otvorenost za razumevanje egzistencijalnih problema čovečanstva.

Nastavni plan i program Geografije i ekonomije ima teme: Sličnosti i razlike Evropepejzaža, kultura, stanovništva i privrede. Nastavne metode i prikupljanje informacija o odabranom regijama i zemljama predstavljaju strukturu za bolje razumevanje drugih ali i rešavanje problema na regionalnom i Evropskom nivou. U osnovnoj školi⁵⁰ učenici se edukuju da postanu zdravi, marljivi i odgovorni članovi društva i građani Demokratske Federalne Republike Austrije kao države članice Evropske unije. Oni se usmeravaju na nezavisno mišljenje i društveno razumevanje, što dovodi do političkog i ideološkog razmišljanja o drugima, učešća u kulturnom životu Austrije, Evrope u zajedničkim zadacima

⁴⁹ *Schulorganisationsgesetz, SchOG*

⁵⁰ *Volksschule*

čovečanstva za slobodu i miroljubivu koegzistenciju. Takođe, na ovaj način interkulturalno učenje povećava uzajamno razumevanje i poštovanje učenika, omogućava da cenimo ono što je zajedničko sa drugima, a da se pri tom smanje predrasude. Na iskustavima stečenim u učionici i aktivnosti sa ljudima iz drugih evropskih zemalja, posebno iz susednih država razvijaju se interkulturalne aktivnosti učenja u cilju razvoja evropske svesti i kosmopolitizma. Projektna nastava podrazumeva interkulturalnu dimenziju, nastavnicima i učenicima se preporučuje učešće u programima EU (Comenius, Leonardo da Vinci i Erasmus). Takođe, preporučuje se učešće u projektima: UNESCO škole, Kulturna edukacija, Obrazovanje za održivi razvoj zatim programa u sklopu Saveta Evrope koji promovišu partnerstvo škola putem internet komunikacije radi promovisanja zajedničkih evropskih vrednosti. Projekti: Interkulturelles Zentrum, Kulturundsprache⁵¹, imaju za cilj razvoj interkulturalnih kompetencija kako nastavnika tako i učenika kroz zajedničke interkulturalne aktivnosti kako u okolnim zemljama tako i zemljama sa drugih kontinenata. Na ovaj način izučavanje regija i država sa kojom se obavlja kulturna razmena obavlja se na specifičan način u međusobnoj interakciji pripadnika različitih kultura što svakako olakšava interkulturalno razumevanje i doprinosi smanjenju predrasuda.

Obrazovanje u opštoj srednjoj školi, srednjim školama i novim akademskim srednjim školama (niži nivo), mora se posmatrati u kontekstu brzih društvenih promena. Uzajamno poštovanje i prihvatanje su važni ciljevi obrazovanja i čine sastavni deo interkulturalnog učenja. Imajući u vidu da su neki sadašnji i budući problemi mogu rešiti samo na regionolnom nivou važnost interkulturalnog obrazovanja za promovisanje spremnosti i rada u zajedničkim evropskim pitanjima je nesumnjiva.

5.4. Interkulturalni sadržaji u kurikulumu geografije u Srbiji

5.4.1. Interkulturalni ciljevi i zadaci u programima geografije u osnovnoj školi u Srbiji

Analizom interkulturalnih ciljeva u programima geografije u obaveznom obrazovanju Srbije dolazimo do zaključka da u realizaciji nastave geografije interkulturalnost nije definisana kao jedan od primarnih ciljeva. Kao dokaz za to je da se promocija interkulturalnog/multikulturalnog pogleda na svet i okruženje promoviše tek od sedmog razreda osnovne škole. Program geografije za šesti razred osnovne škole u svojim operativnim zadacima ističe da: učenici „upoznaju uloge i značaj međunarodnih organizacija

⁵¹ Izvor: <http://www.kulturundsprache.at/>

za rešavanje ekonomskih, socijalnih, kulturnih i humanitarnih problema u savremenom svetu; razvijanju tolerancije, nacionalnog, evropskog i svetskog identiteta” (“Službeni glasnik RS, 5/2008) operativni zadaci - „razumevanje značaja i dometa međunarodnih organizacija u očuvanju mira i bezbednosti i razvijanju prijateljskih odnosa među narodima; upoznaju najvažnije prirodne, društvene i ekonomskogeografske odlike Evrope i specifičnosti njenih regija i država; poseduju osećanje socijalne pripadnosti i privrženosti sopstvenoj porodici, naciji i kulturi, poznaju tradiciju i učestvuju u njenom očuvanju; poznaju i poštuju tradiciju i identitet drugih naroda, zajednica i socijalnih grupa” (Službeni glasnik RS, 5/2008). Jedan od ciljeva nastave geografije u sedmom razredu je „razvijanje svesti i odgovornog odnosa prema svom zavičaju, državi, kontinentu i svetu kao celini i tolerantnog stava prema različitim narodima, njihovim kulturama i načinu života,” dok operativni zadaci nalažu „upoznavanje regionalnih razlika i komplementarnost savremenog sveta; razvijanje nacionalnog identiteta i upoznavanja značaja tolerancije u multietničkim, multijezičkim i multikulturalnim sredinama u svetu, upoznavanje različite kulture kontinenata, njihovih regija i država i kroz to razvijanje opšte kulture” (Službeni glasnik RS, 6/2009).

Ostvarivanjem zadataka u nastavi geografije osmog razreda „doprineće se osposobljavanju razvijanju znanja, veština, stavova i vrednosti koji su neophodni za razvoj humane, harmonične i interkulturno usmerene ličnosti, sposobne da se snalazi u složenim uslovima društva u transformaciji i da doprinese razvoju svoje zajednice kao odgovoran građanin.” Dok operativni zadaci doprinose „očuvanju i negovanju nacionalnog i kulturnog identiteta; razvijaju međusobno uvažavanje, kao i saradnju i solidarnost između pripadnika različitih socijalnih, etničkih i kulturnih grupa i doprinose društvenoj koheziji; procesima međunarodne integracije naše zemlje” (Službeni glasnik RS, 2/2010). Ovako postavljeni interkulturalni ciljevi u osnovnoškolskim programima geografije ukazuju da im se tek od sedmog razreda osnovnog obrazovanja pridaje veća važnost (kao cilj predmeta), ali i da nema vertikalne korelacije pri utvrđivanju interkulturalnih ciljeva.

5.4.2. Interkulturalni ciljevi i zadaci u programima geografije u srednjem obrazovanju u Srbiji

Jedan od ciljeva nastave geografije u srednjoj školi (gimnazije) je razvoj moralnih vrednosti, tolerancije, poštovanja i pripadnosti multietničkom, multijezičkom i multikulturalnom svetu, dok se kao operativni zadaci izdvajaju: razvijanje osećanja socijalne pripadnosti prema sopstvenoj naciji i kulturi i doprinos očuvanja i negovanju nacionalnog i multikulturalnog identiteta; razvijanje saradnje i solidarnost između pripadnika različitih socijalnih, etničkih i kulturnih grupa⁵². U srednjim stručnim školama trogodišnjeg profila Poljoprivreda, prerada i proizvodnja hrane (prevedenog iz ogleda) jedini cilj koji bi se odnosio na osnaživanje postojećeg i jačanje interkulturalnog obrazovanja u nastavi geografije je „formiranje svesti o negovanju nacionalnog i kulturnog identiteta”. U izbornom predmetu (istog profila Agrarna geografija) očigledno je da se multikulturalnom pogledu na svet, (što se ciljeva i ishoda predmeta tiče) ne pridaje značajnija važnost. U predmetu agrarna geografija ne postoji ni jedan ishod ili cilj nastave geografije koji poseduje elemente multikulturalnosti. To je posebno zabrinjavajuće ako se uzme u obzir da su ovakvi obrazovni moduli bili dugo godina podložni eksperimentu na terenu (od 2004. godine) i da su ipak usvojeni kao deo stručnog obrazovanja osavremenjenog reformom. Bolji interkulturalni pristup je sa predmetom Geografija hrane u kome je cilj: Sticanje znanja o procesu globalizacije, njenom uticaju na proizvodnju, razmenu hrane i načine ishrane naroda sveta, a ishod da učenik objasni povezanost različitih tradicija, kultura i religija na načine ishrane. Slično je i sa drugim obrazovnim profilima. U oblasti Elektrotehnike (autoelektričar) geografija je obavezan predmet koji se izučava jednu godinu. Kao jedan od ciljeva izučavanja je razvoj nacionalnog, etničkog i kulturnog identiteta a obrazovni ishod izgradnja stava o jednakim pravima ljudi bez obzira na rasu, nacionalnu, versku i drugu pripadnost. U okviru stručnog obrazovanja za autoelektričara ponuđen je izborni predmet Industrijska geografija koji ne sadrži ni jedan interkulturalni cilj i ishod. Opšti zaključak koji se odnosi na interkulturalne ciljeve u srednjoškolskim programima geografije jeste da su oni najbolje istaknuti u programima geografije za gimnazije i stručne škole ekonomskog smera, dok se u većini obrazovnih modula (u zavisnosti od godina izučavanja) javljaju samo parcijalno, na nekoj od godina izučavanja ali ne i celom dužinom izučavanja.

⁵² Izvor: <http://www.zuov.gov.rs/gimnazije-nastavni-plan/>

5.5. Komparativni prikaz interkulturalnih sadržaja u kurikulumu Italije, Finske, Austrije i Srbije

U navedenim kurikulumima zemalja EU ciljevi nastavnog predmeta geografije grupisani su u tri područja: sticanje znanja, razvijanje sposobnosti i vještina i razvijanje vaspitnih vrednosti. Kurikulumi nastave geografije evropskih država članica EU, kao najvažnije vaspitne vrednosti ističu važnost nacionalnih manjina u društvu, odbacivanje predrasuda, prihvatanje različitosti među narodima i kulturama i razvoj multikulturalnosti. To se može primeniti i na geografski kurikulum u Srbiji u višim razredima osnovne i srednjoj školi, dok se u petom i šestom razredu ne insistira na interkulturalnom obrazovanju a u programima nisu zastupljeni interkulturalni ciljevi.⁵³ Programi sve tri analizirane zemlje EU posebno ističu podsticanje učenika za aktivno učešće u životu lokalne zajednice, stvaranje aktivnog građanina i preuzimanje odgovornosti pri odlučivanju uz aktivno sticanje znanja učenika i razvoj kreativnog i kritičkog mišljenja. Prema Perotti (1994) specifičnost finskog kurikuluma, ogleda se u visokom nivou priznavanja manjinskih kulturnih identiteta. Kao primer programa koji najdoslednije usvaja smernice Veća Evrope, Puzić (2007) ističe Austrijski nastavni program za osnovnu školu u kome su umesto kulturnih razlika naglašavaju uzajamne veze, pa naglasak nije na podučavanju, već na interakciji, razumevanju i usvajanju kulturno-specifičnih i zajedničkih vrednosti iz različitih kultura.

Prema Florian i Rouse (2009), kompetencije nastavnika za inkluziju obuhvataju višeslojnu pedagogiju po kojoj nastavnik treba da uzme u obzir pojedinačne karakteristike deteta, učenje izvan škole, prethodno znanje i veštine onoga koji uči kao i kulturološka iskustva i interesovanja učenika. Ključno za razvoj kompetencija nastavnika za interkulturalno obrazovanje je to da nastavnici prihvate odgovornost za unapređenje procesa učenja i učestvovanje sve dece u nastavi. Za ovo nastavnici treba da razviju kompetencije koji uključuju znanje, veštine i stavova da prenose znanje i promovišu učenje za sve učenike. Takođe nastavnici treba da budu sposobni da traže i koriste podršku drugih resursa u obrazovanju poput stručnih saradnika, roditelja, lokalne zajednice, školske uprave i slično. Prema Kidd i sar., (2008) interakcija sa različitim porodicama, razgovor i dijalog predstavljaju elemente koji doprinose razvoju ponašanja osetljivog na kulturne različitosti.

⁵³ Izvor: *Pravilnici o Nastavnom planu i nastavnom programu za drugi ciklus osnovnog obrazovanja i vaspitanja za peti, šesti, sedmi i osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, "Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik", br. 6/2007, br. 2/2010 br. 5/2008, br. 6/2009 i br. 2/2010*

Tabela broj 24: Interkulturalni ciljevi nastave geografije u obaveznom obrazovanju Italije, Finske, Austrije i Srbije

	Italija	Finska	Austrija	Srbija
Interkulturalni ciljevi nastave geografije u obaveznom obrazovanju	-Upoznavanje različitih kultura; vladavine prava; pitanja u vezi integracije, zaštite ljudskih prava i promocije jednakih mogućnosti; -Analiza socijalne organizacije i osnovnih odnosa između pojedinca, porodice društva i države.	-Da učenici postanu svesni zajedničkih crta nordijskih, evropskih i univerzalnih ljudskih vrednosti i manifestacija tih vrednosti u finskom društvu i svetu kao celini; -Poznavanje kultura, koji čine osnovu sticanja sposobnosti za interkulturalne aktivnosti i uspeh u međunarodnoj saradnji.	-Interkulturalno učenje povećava uzajamno razumevanje i poštovanje učenika, omogućava da cenimo ono što je zajedničko sa drugima, a da se pri tom smanje predrasude. Na iskustavima stečenim u učionici i aktivnosti sa ljudima iz drugih evropskih zemalja, posebno iz susednih država razvijaju se interkulturalne aktivnosti učenja u cilju razvoja evropske svesti i kosmopolitizma.	-Odgovoran odnos prema svom zavičaju, državi, kontinentu i svetu kao celini i tolerantan stav prema različitim narodima, njihovim kulturama i načinu života.

Prema Vilotijeviću (1999) nastavne metode definišu se kao naučno verifikovan način na koji učenici, pod rukovodstvom nastavnika, u nastavnom procesu, stiču znanja, veštine i navike, primenjuju ih u praksi, razvijaju svoje psihofizičke sposobnosti i interesovanja. Za interkulturalno učenje posebno su važne metode koje podstiču saradničke odnose i one su najzastupljenije u nastavi geografije kompariranih zemalja članica EU. U opisu saradničke (kooperativne) nastave prema Vilotijević (2007) podrazumevaju se aktivnosti nastavnika i učenika u realizaciji socijalnih i afektivnih ciljeva, odnosno sticanje kompetencija, neophodnih za život sa drugima. Saradnički osposobljen je pojedinac koji ume da shvati i prihvati drugoga i sposoban je da tumači događaje iz različite perspektive, podržavajući druge i drugačije sarađujući sa njima ali i sposobnost pojedinca da sebe posmatra iz perspektive drugoga, mišljenje o sebi i mišljenje drugoga sučeljava, a iz toga izvlači zaključke za sopstveno ponašanje. Lalović (2009) ističe da će kooperativno učenje biti efikasnije ako se odvija kroz saradnju i međusobnu razmenu učenika u odeljenju. Veliki broj nastavnih metoda i oblika učenja podrazumeva saradničke odnose: rad u paru, rad u grupi, timski rad. Da bi grupni rad bio efikasan, učenici se prethodno moraju podučavati odgovarajućim socijalnim veštinama, kao što su: aktivno slušanje drugih, donošenje odluka,

dopuštanje pojave vođstva u grupi, upravljanje konfliktom i slično. To važi za projektnu nastavu i studije slučaja gde se učenici suočavaju sa praktičnim situacijama iz različitih oblasti života i usmeravaju na praktično savladavanje životnih problema, a ne samo na teorijsko usvajanje znanja. Upravo zato su u Srbiji potrebne međupredmetne kompetencije koje će podsticati učenike na timski rad i saradnju uz razvitak odgovornosti prema okolini i društvu. Kompetencije su u zemljama EU uvedene na svim nivoima obaveznog obrazovanja dok u Srbiji na osnovnom nivou obrazovanja ne postoje.

U Italiji predmet geografija pripada društveno-humanističkom području u kome se poseban akcenat stavlja na grupne oblike rada diskusiju i rad na tekstu, iako su zastupljeni i ostali oblici kooperativnog učenja. Dijaloška metoda podrazumeva da se nastavni zadaci ostvaruju putem pitanja i odgovora ili putem rasprave-diskusije. Diskusija je razgovor u kome se sučeljavaju mišljenja i stavovi a uloga nastavnika je da dovede učenike u problemsku situaciju. Prilikom primene potrebno je imati u vidu uzrast učenika i potrebu da se pođe od njihovog znanja, iskustva i doživljaja (Bandur, Lazarević, 2001). U Finskom obaveznom obrazovanju geografija pripada prirodnim naukama gde dominiraju grupni rad i projektna nastava. Međutim na višim nivoima obrazovanja u okviru različitih kurseva zastupljeni su i drugi oblici kooperativnog učenja. Specifičnost nastave geografije u Austriji je učešće u različitim ekološkim programima čiji je cilj osim razvoja ekoloških kompetencija unapređenje interkulturalnih kompetencija (Obrazovanje za održivi razvoj, UNESCO škole i slično) dok postoje i projekti ⁵⁴ koji za cilj imaju isključivo razvoj interkulturalnih kompetencija nastavnika i učenika. Specifičnost programa geografije sve tri navedene zemlje je velika sloboda same škole u organizaciji, načinu rada, izboru metoda i nastavnih sredstava. U školama se učenici sistematski uvode u procese odlučivanja i stiču sposobnosti i veštine koje su neophodan preduslov u donošenju odluka uz neprestan razvitak kritičkog i kreativnog načina mišljenja.

⁵⁴ *Interkulturelles Zentrum, Kulturundsprache*

Tabela broj 25: Dominantne metode i oblici rada u interkulturalnoj nastavi geografije Italije, Finske, Austrije i Srbije

Dominantne metode oblici rada u multikulturalnoj/ interkulturalnoj nastavi geografije	Italija	Finska	Austrija	Srbija
	kooperativna nastava rad u paru projektna nastava diskusija rad na tekstu grupni rad	kooperativna nastava rad u paru projektna nastava diskusija grupni rad	projektnu nastavu diskusija grupni rad	frontalni oblik rada ⁵⁵

Prema Ćurić i sar., (2006) u kompariranim državama EU poseban naglasak je na aktuelizaciji nastavnih sadržaja i primeni raznovrsnih nastavnih metoda i oblika rada. Ističe se podrška učenicima za različite oblike rada poput samostalnog rada i istraživanja, rada u parovima, grupnog rada, diskusije, terenskog rada i projektne nastave, učenja kroz igru. Posebno se podstiču učenici na pripremu prezentacija, izradu referata, postera, plakata i izradu projekata kao i interdisciplinarni pristup znanja iz geografije sa znanjima iz ostalih nastavnih predmeta.

6. Preporuke za unapređenje kurikuluma geografije u Srbiji

Prema izveštaju OECD (2003) za Srbiju, Nastavni programi u Srbiji imaju slabu ili nikakvu komunikaciju ili horizontalnu koordinaciju između različitih grupa koje sastavljaju nastavne programe za različite oblasti nastave; uzak pristup zasnovan na predmetima koji isključuje interdisciplinarne ili unakrsne veze između nastavnih programa; minimalno učešće nastavnika u procesu izrade i utvrđivanja nastavnih programa; nastavni programi se uglavnom sastoje od spiskova jedinica nastavnog sadržaja bez pominjanja procesa učenja u učionici; kurikulum koji sadrži samo obavezne predmete koji se moraju u potpunosti obraditi u učionici (mada realno nije moguće ispredavati odnosno naučiti sve obuhvaćene informacije zbog nedovoljno vremena za nastavu) (OECD, 2003). Obrazovna preporuka za kreatore nastavnih programa podrazumevala je smanjenje sadržaja, izmene u metodama i oblicima rada, grupni i terenski rad, projektnu nastavu i nastavu više usmerenu na učenike. Neki zakonski pomaci su učinjeni 2009. godine jer je po zakonu nastavnicima dozvoljeno da

⁵⁵Dominantan oblik rada u praksi prema OECD (2012), *Strengthening Integrity and Fighting Corruption in Education: Serbia (Serbian version)*, Paris a prema programima geografije zastupljeni su i grupni rad kooperativna nastava, rad u paru i projektna nastava.

prilagode nastavni program za učenike kojima je usled socijalne uskraćenosti, smetnji u razvoju, invaliditeta i drugih razloga potrebna dodatna podrška u obrazovanju i vaspitanju; odnosno, škole treba da donesu individualni obrazovni plan, sačine individualne programe i koriste individualizovane nastavne metode. Autori (Dzamić-Šepa, 2004, Milivojević, V., Miljanović, T., 2002,) baveći se proučavanjem opšteobrazovnih predmeta (biologija) došli su do zaključaka: programi su zastareli, preopterećeni nepotrebnim sadržajima i nedovoljno funkcionalni. To se može primeniti i na programe geografije koji su:

- sadržinski preopterećeni i anahroni;
- neusklađeni sa razvojnim i obrazovnim mogućnostima i potrebama učenika;
- neadekvatni za razvijanje sposobnosti, znanja i umenja potrebnih za život;
- ostvarivani pretežno u frontalnim oblicima rada, zasnovanim na verbalnim metodama;
- zatvoreni na nivou pojedinačnog predmeta i na horizontalnom planu, često međusobno suštinski nepovezani;
- nedovoljno povezani unutar samih predmeta (na vertikalnom planu);
- orijentisani pretežno na činjenice i podatke, i u nastavi i u ocenjivanju" (Komljenovic, 2003).

Iako je od ovih konstatacija proteklo više od deset godina i programi geografije su bili revidirani u tom periodu, reforme su bile više „kozmetičke prirode”, i odnosile su se na smanjenje pojedinih nastavnih sadržaja ili njihovo prebacivanje u naredni nivo obrazovanja. Veliki pomak u pristupu obrazovanju trebali su da unesu Standardi postignuća učenika u nastavi geografije za osnovnu (2010) i srednju školu (2014). Međutim, ispostavilo se da standardi postignuća učenika za osnovnu školu nisu bili dobro definisani pa je u toku njihovo revidiranje. U srednjoškolskom obrazovanju situacija je drugačija. Standardi postignuća i kompetencije učenika su uvedene 2013/2014. godine. Međutim postoji veliki problem sa prevodenjem oglednih profila-modula u redovnu nastavu, jer pojedina Stručna društva i članovi NPS-a smatraju da nisu dobro utvrđeni. Sve napred izloženim pokušavamo da prikazemo postojeće stanje programa geografije u osnovnoj i srednjoj školi u Srbiji. Stoga smatramo da obrazovne preporuke za poboljšanje nastave geografije i samih programa geografije moraju biti fokusirane na izmene:

- ciljeva i programskih sadržaja;
- školskog programa;
- kompetencija nastavnika.

6.1. Preporuke za izmenu ciljeva i programskih sadržaja u nastavnim programima geografije

Analizom multikulturalnih/interkulturalnih ciljeva predmeta geografija u osnovnom obrazovanju dolazimo do zaključka da tek u sedmom razredu osnovne škole oni dobijaju važnost jer do tada uopšte nisu promovisani kao ciljevi nastave geografije.

U petom razredu nastavnog programa za geografiju ne naglašava se interkulturalni cilj predmeta. Učenici izučavaju: Vasionu i Zemlju i Planetu Zemlju (litosfera, atmosfera) ali i osnove kartografije. Problem pri izučavanju kartografske tematike je što se uvodi niz pojmova veoma apstraktnih datom uzrastu učenika tako da bi celokupni program petog razreda osnovne škole nastave geografije trebao da bude podložan velikim promenama, Ove promene bi podrazumevale i interkulturalni cilj predmeta.

U šestom razredu osnovne škole program geografije se fokusira na deo fizičke geografije (hidrosferu i biosferu) i regionalnu geografiju Evrope. Program predviđa obradu 31 države Evrope što predstavlja problem za kvalitetnu realizaciju. Rasterećenje određenih geografskih sadržaja omogućilo bi kvalitetniju nastavu i bolje usvajanje znanja. Koncept rasterećenja programa bi podrazumevao detaljnije izučavanje Srbije i njoj susednih država uz naglasak na interkulturalnim vezama i mogućnostima međusobne saradnje. Zatim bi se akcenat stavio na proučavanje najviše dve države izabrane geografske regije Evrope (Južne Evrope, Srednje Evrope, Severne Evrope, Zapadne Evrope i Istočne Evrope) uz mogućnost izbora određenih država date regije. Primera radi u okviru Srednje Evrope osim Mađarske i Rumunije kao suseda, izučavale bi se Nemačka i Švajcarska (ali da nastavnik/ca i učenici ukoliko imaju želju i mogućnosti kroz redovnu ili dodatnu nastavu mogu da obrade i druge države ove regije). Takođe veoma važno je istaći da se pri proučavanju društvenih odlika regije (stanovništva, naselja i privrede) u programu veći akcenat stavi na raspodelu naselja, migracijske trendove i urbanizaciju, kulturne promene i manjinske kulture, odnosno da se više pažnje posveti proučavanju regija uz izdvajanje specifičnosti nego pojedinačnih država u okviru same regije. U program je potrebno uvrstiti sadržaje koji obrađuju tematiku: Proizvodnja i nabavka hrane; Održiva poljoprivreda; Korišćenje poljoprivrednog zemljišta i njegov uticaja na potencijal prirodnih regija; Turizam i njegov značaj u različitim regijama; Ekoturizam; Nejednakost ekonomskog razvoja Evrope.

Slična zamerka mogla bi se uputiti i programu geografije za sedmi razred osnovne škole. Iako ovaj osnovnoškolski program geografije ima najviše interkulturalnih elemenata,

zbog obimnosti ih je veoma teško ispratiti. Obrazovna preporuka odnosila bi se na detaljnije proučavanje izabranih kontinenata ne samo putem izučavanja osnovnih prirodnogeografskih i društvenoekonomske odlike kontinenata već izdvajanje specifičnosti svakog od njih objašnjavanjem uzročno posleđičnih veza koje su dovele do toga. Potrebno je dati veći prostor „svetskim problemima”, temama poput: Tradicionalna i savremena Azija; Savremena Afrika; Turizam Afrike; Problem gladi u svetu; Nedostatak vode i obradivog zemljišta; Obnovljivi izvori energije i načini korišćenja. Ovakav programski pristup doprineo bi podsticanju kreativnog razmišljanja učenika i funkcionalnosti geografskog obrazovanja.

Pogram osmog razreda se bavi izučavanjem nacionalne geografije. Najbolji pristup izučavanju nacionalne geografije je regionalnogeografski. To nije učinjeno u Srbiji pa tako učenici izučavaju prvo prirodnogeografske elemente Srbije (reljef, zatim, klimu, hidrografiju, biljni i životinjski svet) u prvom polugodištu a zatim društvenogeografske elemente (stanovništvo, naselja i privredu) u drugom. Na taj način dobijaju čitav niz nesistematizovanih inormacije koje bi svakako bolje povezali da se izučavaju kroz proučavanje određene regije, povezivanjem uzročno-posleđičnih veze između prirode, društva i njihovih implikacija na životnu sredinu. Obrazovna preporuka bi svakako podrazumevala regionalnogeografski pristup u izučavanju, ali i promenu određenih tematskih sadržaja vezanih sa privredu Srbije. Nastavne sadržaje iz oblasti privrede potrebno je preformulisati, uvrstiti ekološke sadržaje i problematizovati pristup temi. Program geografije osmog razreda podrazumevao bi izmenu naziva i sadžaja teme Srbi van granica Srbije. Tema bi mogla da nosi naziv „Kulture na prostoru Srbije” u okviru koje bi se mogle detaljnije proučiti različite kulture danas nastanjene na području Srbije i sagledati njihova međusobna povezanost.

U srednjoškolskom stručnom obrazovanju (trogodišnje i četvorogodišnje srednje stručne škole) u određenim modulima obrazovanja ne postoji multikulturalni/interkulturalni cilj predmeta geografija. Problem sa geografskim sadžajima u navedenim modelima je što nisu jasno istaknuti obavezni i izborni sadržaji. U nekim modulima (poljoprivredni tehničar) kao cilj nastave geografije je istaknuto „razvijanje osećanja pripadnosti svojoj naciji kao delu integralnog sveta, izgradnja i negovanje nacionalnog i kulturnog identiteta u multietničkom, multikulturalnom i multijezičkom svetu”, bez naglašavanja međusobnih interakcija što je osnov interkulturalnosti. U profilima gde se Geografija smatra izbornim predmetima (Industrijaska geografija) nema interkulturalnog cilja predmeta. Sa aspekta interkulturalnosti interesantne su i teme u programu geografije za trogodišnje i četvorogodišnje srednje stručne

škole: Religija i kultura (svetske religije); Jezik i kultura (jezici sveta). Problematičan je način obrade ovih tema ukoliko u programu geografije uopšte nije istaknut interkulturalni cilj predmeta. Stoga smatramo da je ova izmena osnovnoškolskih i srednjoškolskih programa geografije neophodna pri čemu nikako ne sme da se zanemari interkulturalnost kao cilj nastave geografije od početka do kraja njenog izučavanja

6.2. Preporuke za unapređenje školskog programa

Ako u fokus razmišljanja o intrerkulturalnom obrazovanju stavimo školski program (kurikulum) onda ćemo po Benksu (Banks, 1999) razlikovati četiri osnovna pristupa reformi kurikuluma: doprinos (određenih odabranih knjiga ili događaja iz različitih kultura), dodavanje (dodavanje različitih sadržaja o drugim kulturama bez izmene postojeće strukture), transformacija (sagledavanje problema iz različitih uglova i kulturnih perspektiva) i socijalna akcija (kombinuje proces transformacije i aktivnosti koje teže socijalnoj promeni). Ideja školskog kurikuluma u Srbiji se donekle ostvaruje kroz Razvojni plan škole gde nastavnici, učenici i roditelji u saradnji sa pripadnicima lokalne zajednice poštujući Nacionalni program osmisle i realizuju sopstveni školski program koji će odgovarati njihovim specifičnim potrebama. Ovo bi se moglo primeniti i na korekciju određenog broja geografskih sadržaja pa bi u okviru razvojnih planova škole mogle da redefinišu određeni procenat nastavnih sadržaja. Primera radi u osmom razredu kod nastavne teme Stanovništvo i naselja u skladu sa specifičnostima lokalne sredine, školskim programom bi se detaljnije obrađivale kulturne veze različitih etničkih i verskih zajednica koji žive na teritoriji Srbije sa akcentom na međusobnu povezanost. Aktuelne ratne, političke, etničke, verske sukoba u svetu potrebno je analizirati iz različitih perspektiva, putem dijaloga, što takođe daje mogućnost interkulturalnom obrazovanju. Neophodno je ostaviti više fleksibilnosti nastavnicima i u programima geografije ih samo okvirno uputiti u nastavne sadržaje, ostavivši im više slobode za iznalaženje sopstvenih kreativnih metoda u ostvarivanju obrazovnih ishoda.

Vannastavne aktivnosti u osnovnoj školi-sekcije (koje program geografije gotovo da i ne prepoznaje, dajući kratko uputstvo o njihovoj realizaciji), posebno treba unaprediti. Imajući u vidu da treba iskoristiti sve interkulturalne kapacitete škole i polazeći od činjenice da će nastavnici i učenici koji su interkulturalno opredeljeni biti odlična polazna osnova za dalju edukaciju drugih nastavnika, učenika, roditelja i šire društvene zajednice. Stoga u nastavnim programima geografije treba naglasiti važnost sekcija. U cilju toga u program

sekcije treba obavezno uvesti interkulturalne sadržaje kao neophodne, uz favorizovanje projektnih aktivnosti. To mogu biti projekti u kojima će učenici ispitati strukturu stanovništva i migracije lokalne sredine što može predstavljati osnovu za dalja istraživanja kulture i povezanosti različitih zajednica; zatim mogu biti ekološki projekti (ispitivanje zagađenosti sredine kroz koje se može diskutovati o različitim stavovima prema očuvanju prirode kao sastavnom delu kulture), zatim istraživanja o privrednim aktivnostima u lokalnoj sredini kojim se preko proučavanja lokalne sredine mogu proučavati neki globalni fenomeni kao što su to tržište, ekonomija, uticaj globalizacije i slično. Stoga je potrebno da nastavni program geografije kroz uputstvo za rad geografske sekcije u školi, istakne obrazovnu preporuku po kojoj je nastavnik kao organizator sekcije u obavezi da u toku školske godine sprovede jedan projekat (ekološki, naučno-istraživački ili slično) u saradnji sa drugom školom u lokalnoj sredini, regiji, državi ili na evropskom i međunarodnom nivou. Ovakvi projekti mogu da podrazumevaju i primenu savremenih informaciono komunikacionih tehnologija (ICT) poput e-tweeninga. Primeri različitih projekata dobre prakse do sada su:

-, „T- kits ”- niz radionica koje se mogu sprovoditi na časovima⁵⁶.

- Praktikovanje interkulturalnog i interetničkog razumevanja u školama⁵⁷, u okviru kojeg je nastao priručnik za nastavnike „ Interkulturalno obrazovanje i razumevanje” - na srpskom, albanskom, romskom i mađarskom jeziku

- „Mi i oni drugi”⁵⁸-Program interkulturalnog dijaloga na dva nivoa: s jedne strane, oslanja se na metodologiju socijalne istorije (učenici dobijaju zadatak da u svom okruženju – porodici, komšiluku, gradu, istraže primere zajedničkog života ljudi različitog porekla kroz privatnu prepisku, tekstove u starim brojevima lokalnih novina, fotodokumentarni materijal, obične predmete. Projekat koristi metode socijalnog marketinga i angažovane umetnosti (pa se prikupljen istraživački materijal prezentuje na ulicama i medijima što duhovitije i efektnije).

- „Kofer za budućnost”⁵⁹, je povezao mlade u pet gradova Srbije karavanom koji odlazio od grada do grada uz saradnju lokalnih vlasti postigao da se istraživačka produkcija u oblasti interkulturalnosti i umetnosti srednjoškolaca u Srbiji prepozna kao zajedničko dobro.

- „Ne prolazi ulicom bez traga”⁶⁰ -inicijativa za manjine zalaže se za razmenu i dijalog u kulturi kao nužan uslov realizacije kuturnih prava. Na taj način bi nastavnici i učenici bili

⁵⁶ Podržao Savet Evrope i Evropska komisija a uradila grupa Grupa “Hajde da...”.

⁵⁷ Grupa MOST, 2006-07.

⁵⁸ Grupa 484, 2004 - 2007.Oxfam Nemacka, OEBS

⁵⁹ Grupa 484, EC 2007

⁶⁰ (Grupa 484 i Centar modernih veština, EC, 2009

upućeni da međusobno sarađuju što bi za posledicu imalo bolje upoznavanje različitosti što je važan preduslov za razumevanje drugačijih od sebe. Ovakva poznanstva omogućavaju i nastavnicima i učenicima da prošire svoje vidike i upoznaju drugačije kulture.

Primeri nekih zemalja (Austrija)⁶¹ govore u prilog da se i iz geografskih tema koje se bave ekologijom, klimatologijom i hidrologijom i drugim fizičkogeografskim temama izborom adekvatnih metoda i oblika rada itekako može uticati na razvoj i osnaživanje postojećih interkulturalnih kompetencija. Smatramo da je za to neophodna promena pristupa, odnosno načina izučavanja pre svega primenom projektne odnosno problemske-istraživačke nastave gde učenici samostalno pod instrukcijama nastavnika razvijaju postojeća i dobijaju nova znanja ali i razvijaju sposobnosti kritičkog razmišljanja i veštine rada u grupi i timu. Na ovakav način se učenici podučavaju da budu sposobni za socijalnu akciju. Projektna nastava se preporučuje u nekim postojećim programima geografije ali se i dalje zbog obilja nastavnih sadržaja fokusiranim na činjeničnom znanju u praksi malo primenjuje. Stoga smatramo da se obrazovna preporuka odnosi na rasterećenje određenih nastavnih sadržaja u korist vremena koje bi se dobilo za realizaciju projektne nastave.

Izbor nastavnog materijala i udzbenika geografije nije eksplicitno naglašen u programima geografije jer postoji sloboda nastavnika u izboru udzbenika i druge literature pod uslovom da su odobreni od Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja. Međutim postoji ograničenje materijalne prirode da se u nastavi koristi isključivo jedan udzbenik, a nisu retki primeri neiskorišćenosti dodatne literature i priručnika upravo iz istih razloga. Imajući u vidu da bi upotreba različitih udzbenika na adekvatan način, odnosno proučavanjem iste problematike iz različitih uglova, doprinelo razvoju kritičkog mišljenja i da bi korišćenje većeg broja udzbenika geografije različitih autora, koji su dobili odobrenje Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja u nastavi u isto vreme izuzetno povećalo troškove obrazovanja i u datim materijalnim okolnostima našeg društva bilo neizvodljivo, predlažemo da svaka školska biblioteka sadrži određen broj različitih udzbenika (proporcionalan ukupnom broju učenika) koji bi se koristili u nastavi. Učenici bi kroz rad na tekstu iz različitih uglova autora udzbenika sagledavali isti problem, zatim kroz diskusiju sa nastavnikom davali kritičku ocenu onog što su kroz tekst udzbenika naučili. Korist ovakve obrazovne preporuke ukoliko bi se usvojila, bi bila dvojaka, jer bi se kod učenika razvijali kritički stav i razmišljanje što je preduslov stvaranja socijalno aktivnog učenika sposobnog da

⁶¹ ESFALP program European school for a living planet-Prevažhodno ekološki projekat koji razvija interkulturalne kompetencije učenika, više na sajtu <http://schools.foralivingplanet.eu/>

deluju i preduzima akcije a dobili bi evaluaciju udzbenika geografije od strane učenika kao važan pokazatelj kvaliteta postojećih udzbenika.

6.3. Preporuka za unapređenje kompetencija nastavnika

U okviru nastavnog predmeta Geografija obrađuju se isključivo geografski sadržaji, dok bi povezivanjem sa drugim predmetima, tematskom nastavom izučavanje geografskih, i istorijskih sadržaja bilo povezano sa izučavanjem maternjeg i stranih jezika. Ova vrsta obrazovanja bi osim organizacionih promena u nastavi podrazumevala obavezni transformativni dijalog,⁶² odnosno razvoj kritičke svesti učenika i sposobnost donošenja odluka koje će njihov život ali i svet oko njih učiniti boljim i kvalitetnijim. U cilju toga smatramo da bi obavezan segment nastavnog programa geografije na nivou osnovne i srednje škole predstavljao plan interkulturalne literature koju bi učenici obradili tokom godine. Ovaj spisak bi podrazumevao različite literalne forme (najčešće putopise i delove romana ili novela) koji bi imali interkulturalnu vrednost. Spisak literature bi određivali interkulturalno kompetentni nastavnici, kreatori programa i literatura bi bila navedena u nastavnom programu geografije kao obavezna. Zadatak učenika bi se sastojao u tome da pročitaju, prouče i prodiskutuju sa nastavnikom pročitano. Ovakav način rada osim razvoja interkulturalnih kompetencija učenika (koji bi ovi tekstovi promovisali) unapredio bi i međusobnu saradnju nastavnika u okviru škole; nastavnicima bi se ostavila sloboda u odlučivanju u okviru kojih tema će proučavati određene tekstove, što bi ih dodatno motivisalo na rad i kreativnost; a radilo bi se na povećanju čitalačke pismenosti što bi doprinelo boljim PISA rezultatima. Otežavajuće okolnosti uvođenju ove obrazovne preporuke bi predstavljalo prethodno ispitivanje interkulturalnih kompetencija nastavnika (i njihova dodatna edukacija) jer samo interkulturalno kompetentan nastavnik oslobođen predrasuda i stereotipa je sposoban da interkulturalno obrazuje učenike.

U programima geografije osnovne škole ne postoje međupredmetne kompetencije i ishodi obrazovanja (za razliku od srednjoškolskih programa), što nije u skladu sa preporukama Evropske komisije jer je obrazovanje zasnovano na kompetencijama i ishodima zastupljeno u sve tri analizirane zemlje EU. Stoga smatramo da se i programi geografije moraju revidirati u smislu uvođenja međupredmetnih kompetencija učenika (uključujući i interkulturalnu kompetenciju učenika) kao i intrkulturalnih ishoda obrazovanja.

⁶² Transformativni dijalog uveo je Paolo Freire (1972)

Smatramo da su neophodne reforme u inicijalnom obrazovanju nastavnika, što podrazumeva da bi studenti Geografskog fakulteta pre sticanja diplome, više vremena posvetili nastavi na terenu odnosno hospitovanju u odabranim sredinama gde bi ih interkulturalno edukovani nastavnici obučavali osnažujući njihove postojeće i razvijajući nove interkulturalne kompetencije. Smatramo da je razvoj interkulturalnih kompetencija nastavnika veoma važan jer samo nastavnik koji je interkulturalno opredeljen može da izvrši razvoj interkulturalnih kompetencija kod učenika. Stoga bi obrazovna preporuka bila upućena ka Geografskom fakultetu i Ministarstvu prosvete, nauke i tehnološkog razvoja da se pri akreditaciji programa fakulteta vodi računa o ovom važnom segmentu edukacije nastavnika. Takođe obrazovna preporuka upućena ka Ministarstvu odnosila bi se i na rano uvođenje interkulturalnih sadržaja u nastavu (primer Austrije), gde se od najranijeg nivoa obaveznog obrazovanja (predškolskog obrazovanja) kod učenika razvijaju interkulturalne kompetencije. U obrazovnom sistemu Srbije predloženo vertikalno povezivanje interkulturalnih sadržaja omogućilo bi razvoj i osnaživanje interkulturalnih kompetencija pri proučavanju nastave predmeta- Svet oko nas i Prirode i društva na nižoj nastavi sa nastavom Geografija na višoj nastavi.

7. Zaključna razmatranja

Interkulturno obrazovanje ima za cilj toleranciju, saradnju i solidarnost. Polazeći od pretpostavke interkulturalnosti u postojećim nastavnim programima geografije, analizom različitih interkulturalnih sadržaja, došli smo do zaključka na koji način su interkulturalni ciljevi, zadaci i metode implementirani u proučavanim programima. Postavljeni ciljevi nastave geografije u Srbiji nemaju uvek jasno interkulturalno opredeljenje, kooperativne nastavne metode iako proklamovane u nekim programima nisu najčešće zastupljene u praksi a međupredmetne kompetencije i ishodi osnovnog obrazovanja u Srbiji ne postoje. Problem je evidentan, ali da li je rešenje tako jednostavno? Činjenica je da današnji sistem obrazovanja u Srbiji više vrednuje kognitivne (obrazovne) nego afektivne (vaspitne) ciljeve. Zato je neophodno u ciljeve nastavnog programa predmeta uvrstiti i vaspitne ciljeve pomoću kojih se usmerava formiranje stavova i uverenja učenika. Posebno je važan kontinuitet. U nastavni program geografije, od početka izučavanja predmeta, potrebno je uvesti interkulturalne ciljeve poput: poznavanja različitih kultura. To je osnov sticanja sposobnosti za interkulturalne aktivnosti učenika, razvijanje interkulturalnih aktivnosti u cilju razvoja evropske svesti i kosmopolitizma.

Za nastavu geografije važna je funkcionalna povezanost nastavnih sadržaja sa realnim životom i razvijanje kritičkog mišljanja kako bi učenici bili sposobni da bolje rasuđuju i shvataju svet oko sebe. U cilju toga u nastavni program geografije treba uneti aktuelne sadržaje koji zahtevaju problemski pristup. Takođe reformom nastavnog programom potrebno je više pažnje usmeriti na ishode nego same sadržaje. Potrebno je da nastavni program bude fleksibilniji sa planiranim brojem časova po temi i ostavi nastavniku/ci više slobode. Neophodno je u nastavnim sadržajima zastupljenim u programima geografije više pažnje usmeriti na regionalne interakcije a manje se koncentrisati na pojedine države. Posebnu pažnju treba posvetiti migracijama, nastanku, uzrocima i posledicama. Svakako neophodna je napred izložena interkulturalna reforma programa geografije u smislu promene programskih ciljeva i metoda rada, kao i usmerenost na ishode. Ove promene uticale bi i na transformaciju programa na školskom nivou-školski program. Dobri primeri iz proučavanih zemalja EU u kojima se preporučuje interdisciplinarnost, odvijanje nastave u lokalnoj zajednici i različitim kulturnim i javnim institucijama, učešće kulturnih medijatora mogli bi se uvrstiti i u nastavni program geografije u našoj zemlji.

Učenici počinju da izučavaju geografiju sa 11. godina kada su uz pomoć porodice i okruženja formirali različite stavove, uverenja a često stereotipe i predrasude. Kritičko

mišljenje kod učenika osnažuje interkulturalne kompetencije razbijajući predrasude, stereotipe i donošenje pogrešnih logičkih zaključaka. Nastavni program geografije treba da preporuči metode (kooperativno učenje, projektna nastava) koje podstiču uslove za razvoj kritičkog mišljenja odnosno učenja sa razumevanjem. Time bi se kod učenika podsticao razvoj sopstvenog mišljenja, a jedan od ciljeva učenja sa razumevanjem je i razvijanje vlastitih moralnih stavova. Svrha kritičkog razmišljanja u razvoju interkulturalnih kompetencija, je da učenici mogu zamisliti situacije izvan postojećih moralnih uverenja što će im omogućiti da prihvate nove ideje i uverenja. U interkulturalnom obrazovanju to znači i isticanje važnosti vlastite kulture na realnim osnovama ali i mogućnost shvatanja svih drugih kultura.

Napred izložena interkulturalna reforma programa geografije neće doprineti razvoju interkulturalnih kompetencija ukoliko je ne prati koordinisana promena univerzitetskih programa (uvođenje interkulturalnog pristupa nastave na fakultetu), programa predškolskog obrazovanja (uvođenje interkulturalnih kompetencija od najranijeg nivoa), stručnog usavršavanja nastavnika (boljim razvijanjem interkulturalnih kompetencija), izmena zakonskih okvira i najvažnije promena načina mišljenja svih aktera obrazovnog procesa. U protivnom ovakva reforma programa završila bi se kao pokušaj da se nešto promeni a suštinski rezultati bi izostali.

8. Literatura

- Ačaji, M. (2011). Škola za interkulturalizam, ljudska prava i mirovno rešavanje konflikta, multikulturalno i interkulturalno obrazovanje: razvoj interkulturalne osetljivosti, Univerzitet u Novom Sadu, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Novi Sad
- Agosti, A. (1999). *Insegnare a cooperare: per una nuova etica della didattica interculturale* U: L. Secco, A. Portera (ur.). L'educazione umanistica interculturale nelle Agenzie Educative Padova: CEDAM, 153-163.
- Aleksendrić, B. (2009). Shvatanja i pristupi teoriji i praksi kurikuluma. Nastava i vaspitanje, vol.58, br.3
- Banks, J.A. (1999). *An Introduction to Multicultural Education* (2nd ed.). Boston: Allyn & Bacon
- Baranović, B. (2006): *Nacionalni kurikulum u europskim zemljama i Hrvatskoj: komparativni prikaz*, Sociologija sela, god. 44, broj 172/173 (2-3), 181-200
- Bennet, M. J. (1986). *A developmental approach to training for intercultural sensitivity*. International Journal of Intercultural Relations, 10, pp. 176–196
- Bennet, M. J. (2009). *Supplement 2: Best practice for intercultural learning in international educationalexchange*. Intercultural education 20 (S1–2), (S1–13)
- Bognar, I., Vican, D., Previšić, V. (2007). *Hrvatski nacionalni kurikulum, u Kurikulum teorije, metodologija, sadržaj, struktura*, Školska knjiga, Zagreb, str.154-204
- Budić, S., Andevski, M., Gajić, O., (2012). *Vaspitanje i obrazovanje za demokratiju i ljudska prava u kurikulumu u Posavec, K., Sablić, M., Pedagogija i kultura: Zbornik radova Interkulturalna pedagogija: prema novim razvojem znanosti odgoja: Zagreb, Hrvatsko pedagogijsko društvo Competence*
- Camilleri, C. (1992.). *Le condizioni di base dell'interculturale*. Verso una società interculturale. Bergamo: Celim, 23
- Cizek, G.J. (2001), *Conjectures on the Rise and Fall of Standard-Setting: An Introduction to Context and Practice*”, in G.J. Cizek (ed.), *Setting Performance Standards: Concepts, Methods and Perspectives*, Erlbaum, Mahwah, New Jersey, pp. 3-17.
- Curić, Z., Vuk, R., Jakovčić, M., (2006). *Kurikulimi geografije za obvezno obrazovanje u 11 Europskih država-komparativna analiza*, Prirodoslovno-matematički fakultet, Geografski odsjek, Sveučilište u Zagrebu
- Damjanović, R. (2010). *Finski obrazovni sistem, Metodčki ogledi*, 17 (1–2, 201–224)

- Džamić-Šepa, N. (2004). *Nastavni program biologije za VI razred osnovne škole i njegova realizacija*, Pedagoška stvarnost , vol. 50, br. 7-8, str. 607-622
- Đurišić-Bojanović, M. (2006). Stavovi mladih prema multikulturalnosti i prihvatanje pluraliteta ideja, *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 38, br.2 (430-444). Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Đurić, J. (1995) Unverzum culture u *Interkulturalnost (Interculturality)*, ed. B. Jakšić IFDT, Beograd.
- Đurić J. (2008). *Identitet interkulturalnost Srbija kao mesto prožimanja Balkana i Srednje Evrope*. Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd
- Eurydice (2002). Key topics in education in Europe: The teaching profession in Europe Profile, trends and concerns:Brussels
- Eurydice (2012). Entrepreneurship education at school in Europe;National strategies, curricula and learning outcomes: Brussels
- Eurydice (2013). *The structure of the European education system 2013/14: schematic diagrams*
- Falanga, M. (1993.). La prospettiva interculturale nella scuola elementare. *Scuola Italiana Moderna*, 14, 102.
- Finnish National Core curriculum (2004) dostupno na http://www.oph.fi/english/publications/2004/national_core_curricula_for_basic_education
- Finnish National Core curriculum (2009) dostupno na http://www.oph.fi/english/publications/2009/national_core_curricula_for_basic_education
- Florian, L. i Rouse, M. (2009) .The Inclusive Practice Project in Scotland: Teacher education for inclusive education, *Teaching and Teacher Education*, 25, str. 594-601.
- Gillert (2000). Concepts of Intercultural Learning, in *Intercultural Learning T-kit*,Strasbourg, Council of Europe and European Commission
- Gojkov, G. (2011). *Education as a Factor of Intercultural Communication*, Varia, CEPS Journal, Vol.1 No.2, str.87-104.
- Green, A. (2003). Education, Globalisation and the Role of Comparative Research *London Review of Education*, 1 (2), 83-97
- Halaz, G. (2003), *Education Reform and Regional Level Educational Administration in Serbia* National Institute of Public Education, Budapest
- Hauptshulen HS Lehrplan Das Bundesministerium für Unterricht, dostupno na [Kultur://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/lp/Hauptschulen_HS_Lehrplan1590.xml](http://www.bmukk.gv.at/schulen/unterricht/lp/Hauptschulen_HS_Lehrplan1590.xml)

- Hebib, E., Spasenović, V. (2011). *Školski sistem Srbije, stanje i pravci razvoja*, Pedagogija LXVI,
- Jelačić, S. (2011). *Specifičnosti i značaj interkulturalnog obrazovanja u savremenim društvima*, Norma, Časopis za teoriju i praksu vaspitanja i obrazovanja, br. XVI str. 9-20,
- Jevtić, B., Mikanović, B.(2012). *Interkulturalnost u očima nastavnika - problemi i perspektive u Posavec, K., Sablić, M., Pedagogija i kultura: Zbornik radova Interkulturalna pedagogija: prema novim razvojem znanosti odgoja: Zagreb, Hrvatsko pedagogijsko društvo*
- Kim, Y.Y. Intercultural communication competence. U: T. Toomey, F. Korzeny (ur.). *Cross- cultural interpersonal communication*. Newberry Park, CA: Sage, 1991, 259-275.
- Komlenović, Đ. (2003). *Reforma obrazovanja u Republici Srbiji i mesto geografije u obaveznom obrazovanju*, Globus, br.28, Srpsko geografsko društvo, Beograd
- Komlenović, Đ. (2004). *Put do savremenog obrazovanja*, Srpsko geografsko društvo, Beograd
- Kovács-Cerović, T. (2004) Quality education for all, the challenges of education reform in Serbia, Ministry of Education and Sports, Republic of Serbia, Belgrade
- Lalović, Z. (2009). *Naša škola: Metode učenja/nastave u školi*. Podgorica: Zavod za školstvo
- Macura-Milovanović, S.(2005). Zašto je potrebna obuka učitelja u multikulturalnim odeljenjima sa romskim učenicima?, Inovacije u nastavi, br.1, str. 20-32
- Macura-Milovanović, S.(2011). Segregacija romskih učenika u obrazovnom sistemu: pokazatelji, posledice i izazovi. U V. Trifunović i I. Čutura(ur.) Škola kao činilac razvojanacionalnog i kulturnog identiteta i proevropskih vrednosti: obrazovanje i vaspitanje tradicija i savremenost. Pedagoški fakultet, Jagodina
- Milivojević, V., Miljanović, T.G. (2002) Predlog rasterećenja nastavnih programa biologije za osnovnu školu. *Pedagoška stvarnost*, vol. 48, br. 1-2, str. 137-152
- Milutinović, J. (2005). *Ciljevi obrazovanja i koncepcije kurikuluma*. Pedagoška stvarnost LI 9-10, Novi Sad
- Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije (2002): Kvalitetno obrazovanje za sve: Put ka razvijenom društvu, Beograd.
- Ministro della Giustizia (2013) . *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, Il Ministro della Giustizia, Anno 154° - Numero 30, Roma
- Ministero della Pubblica Istruzione (2007). Indirizioni per il curricolo per la scuola dell'infanzia e per il primo ciclo d'istruzione, Roma

- Ninčević, M.(2009). Interkulturalizam u odgoju i obrazovanju: Drugi kao polazište, *Nova prisutnost* 7,1, 59-84.
- Noah, H. (1984): *The Use and Abuse of Comparative Education*, OECD (2003), *Reviews of National Policies for Education: South East Europe* Pregledi nacionalnih politika u Obrazovanju Vol. 2, OECD Paris.
- OECD (2012), *Strengthening Integrity and Fighting Corruption in Education: Serbia (Serbian version)*, OECD Paris
- Pantić, N. (ed.). *Tuning teacher education in the Western Balkans*. Belgrade: Centre for Education Policy, 2008.
- Pastuović, N. (2012): *Obrazovanje i razvoj: Kako obrazovanje razvija ljude i mijenja društvo, a kako društvo djeluje na obrazovanje*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu: Zagreb
- Perotti, A. (1995). *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa
- Pešikan, A., (2003), *Obrazovanje za ljudska prava u* Vučinić, N., Spajić-Vrkaš, V. Bjeković, S., (Ur): *Ljudska prava za nepravnike/Human Rights for Non-Lawyers*, University Human Rights Centers Network in South East Europe, str 173-195
- Petrović, A., Janjetović, D. (2002). *Interkulturalno obrazovanje u našim školama. Izazovi demokratije i škola*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Piršl, E. (2007). *Interkulturalna osjetljivost kao dio pedagoške kompetencije*, u: Previšić, V. i dr. (ur), *Pedagogija prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja*, Zagreb, Hrvatsko pedagojsko društvo, 275–291.
- Puzić S. (2007). *Interkulturalno obrazovanje u Evropskom kontekstu: Analiza kurikulum odabranih Europskih zemalja*, Metodika 15 Vol. 8, br. 2, str. 373-389 .
- Richter Malabotta, M. (2006): *Educazione interculturale tra esigenze e programmi curricolari in Percorsi interculturali*, esperienze di mediazione culturale a Trieste, Regione Friulli Venezia Giulia, Centrale Istruzione, cultura, Sport e Pace, Trieste, 166-171
- Vilotijević, M. (1999). *Didaktika* 1, 2 , 3. Beograd: Naučna knjiga, Učiteljski fakultet

Pravilnici

Pravilnik o Nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanjai vaspitanja i nastavnom programu za peti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *"Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik"*, br. 6/2007 i 2/2010

Pravilnik o Nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanjai vaspitanja i nastavnom programu za šesti razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *"Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik"*, br. 5/2008

Pravilnik o Nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanjai vaspitanja i nastavnom programu za sedmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *"Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik"*, br. 6/2009

Pravilnik o Nastavnom planu za drugi ciklus osnovnog obrazovanjai vaspitanja i nastavnom programu za osmi razred osnovnog obrazovanja i vaspitanja, *"Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik"*, br. 2/2010

Pravilnik o standardima kompetencija za profesiju nastavnika i njihovog profesionalnog razvoja, *"Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik"*, br. 5/2011

Pravilnik o izmenama i dopunama Pravilnika o nastavnom planu i programu za gimnaziju NPS *Službeni glasnik RS - Prosvetni glasnik"*, br. 72/209 i 52/11

Smernice za pristup usmeren na učenje i razvoj kompetencija Nacionalnog okvira kurikuluma osnova učenja i nastave (2013)- Za obuku i oglednu primenu–drugi nacrt, preuzeto sa <http://www.razvionica.edu.rs/wp-content/uploads/2014/04/SMERNICE-FINAL-15.12.13.pdf>

Vlada Republike Srbije (2005). *Strategija razvoja stručnog obrazovanja u Srbiji*, Službeni glasnik RS, broj 55/05 i broj 71/05

Zavod za vrednovanje kvaliteta obrazovanja (2013) *Standardi opštih međupredmetnih kompetencija za kraj srednjeg obrazovanja*, Beograd

